

Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet

Kantin transsendentaalisessa idealismissa

Matti Saarni

Pro gradu -tutkielma

Filosofia

Käyttäytymistieteiden ja filosofian laitos

Turun Yliopisto

Huhtikuu 2013

TURUN YLIOPISTO

Käyttätymistieteiden ja filosofian laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

SAARNI, MATTI: Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet
Immanuel Kantin transsendentaalisessa idealismissa

Pro gradu -tutkielma, 68 sivua

Filosofia

Kevät 2013

Tutkielma käsittelee sitä, millaisessa suhteessa filosofiassa tunnettu erottelu olioiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin on Immanuel Kantin transsendentaaliseen idealismiin, ja mitä tämän erottelun kautta voidaan Kantin idealismista ymmärtää.

Erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin voidaan löytää jo antiikin kreikasta, mutta tunnetuimman muotoilun siitä esitti John Locke 1600-luvun lopulla. Hänen mukaansa olioilla on primaarisia eli ensisijaisia ominaisuuksia, kuten koko ja muoto, jotka ovat sekä olioiden itsensä todellisia, perustavia ominaisuuksia että kykyjä synnyttää ihmismielissä ideoita, jotka vastaavat näitä ominaisuuksia. Locken teoriassa primaariset ominaisuudet ovat myös selitysvomaisia suhteessa muihin ominaisuuksiin. Tämä tarkoittaa, että primaariset ominaisuudet saavat aikaan muut ominaisuudet, jotka puolestaan johtuvat primaarisista ominaisuuksista. Sen sijaan sekundaariset ominaisuudet ovat olioilla itsellään vain kykyinä synnyttää ideoita, jotka kuitenkin eivät vastaa mitään todellista oliossa.

Immanuel Kantin transsendentaalinen idealismi kiistää sen, että voisimme tietää mitään olioiden itsensä ominaisuuksista. Kantin mukaan kaikki havaintomme ja tietomme olioista ja niiden ominaisuuksista on havaitsijasta riippuvaista. Näin ollen olioiden kaikki ominaisuudet ovat siinä mielessä sekundaarisia, että mikään niistä ei ole riippumaton havainnosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki olioiden ominaisuudet olisivat yhtä olennaisia toisiinsa verrattuna. Kant tekeekin kaikille ihmisille yhteisen ilmiömaailman sisällä Locken erottelua muistuttavan erottelun, joka perustuu olioiden tilallisten ominaisuuksien perustavuudelle. Kantin transsendentaalisessa idealismissa tilallisuuteen ja ajallisuuteen perustuvat ominaisuudet, kuten muoto ja liike, ovat jo a priori -luonteensa vuoksi välttämättömiä ja perustavia ominaisuuksia verrattuna subjektiivisiin ominaisuuksiin, kuten väriin tai makuun, jotka ovat luonteeltaan a posteriori. Näin ollen Kantilla tilallisten ominaisuuksien primaarisuus perustuu tulkintani mukaan sekä fysikaaliselle selittävyydelle että ajan ja tilan a priori -luonteelle transsendentaalisen idealismin järjestelmässä.

Asiasanat:

Immanuel Kant, transsendentaalinen idealismi, primaariset ja sekundaariset ominaisuudet, a priori, John Locke, George Berkeley, fysikaalinen selittävyys

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet	4
2.1 Locken teoria	5
2.1.1 Atomismi	6
2.1.2 Locken empirismi ja representatiivinen havaintoteoria	7
2.1.3 Erottelun yleisluonne	9
2.1.4 Ominaisuus vai kvaliteetti?	10
2.1.5 Ominaisuuksien olemassaolo ja havaittavuus	12
2.1.6 Erottelun varsinainen luonne	13
2.1.7 Locken teorian kritiikkiä	15
2.1.8 Yhteenveto Locken erottelusta	16
2.2 Berkeleyn teoria	18
2.2.1 Berkeleyn idealismi suhteessa Lockeen	18
2.2.2 Berkeleyn keskeiset väitteet ja perustelut	21
2.2.3 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet Berkeleyn idealismissa	23
2.2.4 Yhteenveto Berkeleyn idealismista	24
3 Kantin transsendentaalinen idealismi	26
3.1 Transsendentaalisen idealismin luonne	28
3.2 Ilmiöt ja asiat sinänsä	28
3.3 Transsendentaalinen idealismi ja empiirinen realismi	31
3.4 Aika ja tila ilmiöiden a priori -muotoina	32
3.5 Kahden aspektin tulkinta ja kahden maailman tulkinta	34
3.6 Kahden aspektin tulkinnat - Allisonin tulkinta	36
3.7 Kahden maailman tulkinnat	37
3.7.1 Allaisin tulkinta	38
3.7.2 Seungin tulkinta	39
3.8 Skematismi	42
3.9 Yhteenveto transsendentaalisesta idealismista	44
4 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet Kantin transsendentaalisessa idealismissa	47
4.1 Alustavasti Kantin suhteesta Locken erotteluun ja Berkeleyn idealismiin	48

4.2 Kantin kaksi erottelua	49
4.3 Tarkentavasti Kantin suhteesta Locken erotteluun ja Berkeleyyn idealismiin	51
4.4 Kantin varsinainen ominaisuuksien erottelu	55
4.4.1 Fysikaalinen selittävyys erottelun perustana	56
4.4.2 Transsendentaalinen idealismi ja intuition a priori -muodot erottelun perustana	58
4.5 Väliyhteenveto Kantin kahdesta erottelusta	61
5 Yhteenveto	62
Lähteet	66

1 Johdanto

Immanuel Kant ei ole ensimmäinen filosofi, joka tulee mieleen puhuttaessa primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista. Tämä on ymmärrettävää, sillä kyseinen erottelu ei ole keskeisessä asemassa hänen huomattavan laaja-alaisessa filosofiassaan. Tästä huolimatta Kant kirjoitti primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista eri yhteyksissä, ja käytti erottelua selventääkseen omaa teoriaansa. Tässä tutkielmassa pyrin selvittämään sitä, miten erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin suhteutuu Immanuel Kantin filosofiaan, ja tarkemmin sanottuna hänen transsendentaalisen idealismin oppiinsa.

Ainakin antiikin Kreikasta asti on toistuvasti esitetty ajatus, että erilaisten olioiden ominaisuuksista jotkin ovat tavalla tai toisella perustavampia ja olennaisempia kuin toiset (ks. Nolan 2011, 1-14). Tällöin näiden kaikkein olennaisimpien ominaisuuksien usein ajatellaan myös muodostavan itse olion, tai olevan välttämättömiä oliolle. Tällaisessa näkemyksessä kaikki muut olion ominaisuudet ovat vähintään riippuvaisia näistä olennaisimmista ominaisuuksista, tai jopa korvattavissa tai muutettavissa olion silti pysyessä samana. Kuten filosofiassa yleensäkin, käsillä oleva kysymys olioiden ominaisuuksista liittyy moniin muihin kysymyksiin, kuten olioiden identiteettiin ja havaitsemiseen, sekä yleisemminkin ontologiaan ja epistemologiaan.

Tässä tutkielmassa tarkastelen sellaista lähestymistapaa olioiden ja niiden ominaisuuksien suhteeseen, jossa keskeistä on erottelu *primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin*. Useimmiten tässä erottelussa sekundaarisilla ominaisuuksilla viitataan sellaisiin ominaisuuksiin, jotka ovat (olion) havaitsijasta riippuvaisia, kun taas primaarisilla ominaisuuksilla viitataan sellaisiin ominaisuuksiin, jotka ovat oliolla havaitsijasta riippumatta. Tulemme kuitenkin näkemään, että kyse ei ole aivan niin yksiselitteisestä tai selvästä asiasta kuin aluksi saattaa vaikuttaa.

Kuuluisimman ja nykyaikana tunnetuimman muotoilun primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista esitti 1600-luvun lopulla brittiläinen empiristifilosofi John Locke.

Hänen teoriassaan primääriset ominaisuudet olivat sekä olioiden todellisia ominaisuuksia että samalla olioiden kykyjä tuottaa näitä ominaisuuksia vastaavia ideoita ihmisten mieliin. Sekundaariset ominaisuudet taas olivat vain olioiden kykyjä tuottaa tiettyjä ideoita, mutta olioissa ei todellisuudessa ollut mitään näitä ideoita vastaavaa.

Locken representatiivisen havaintoteorian mukaan emme koskaan havaitse suoraan olioita tai niiden ominaisuuksia, vaan havaitsemme suoraan vain ideoita, joita meillä on koskien olioita. Kuitenkin primääriset ominaisuudet tuottavat meille Locken mukaan sellaisia ideoita, jotka todella vastaavat itse olion ominaisuuksia. Näin ollen sellaiset käsitykset tai ideat, joita meillä on koskien esimerkiksi jonkin olion kokoa tai liikkumista, voivat todella vastata oliota itseään ja sitä, millainen se todella on.

Sekundaariset ominaisuudet taas olivat Locken teorian mukaan täysin riippuvaisia olion havaitsijasta, eivätkä niitä koskevat ideat esimerkiksi olion väristä tai lämpötilasta vastaa mitään olion todellista (fysikaalista) ominaisuutta. Sen lisäksi, että primääriset ominaisuudet kykenivät Locken mukaan tuottamaan oliota todella vastaavia ideoita, ne olivat primäärisiä myös sen vuoksi, että ne olivat selitysvomaisia. Toisin sanottuna juuri näiden ominaisuuksien avulla voitiin fysiikan näkökulmasta selittää kaikki muut olion ominaisuudet.

Myös Immanuel Kantin (1724-1804) transsendentaalisessa idealismissa tehdään sellainen erottelu primäärisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin, jossa olennaisessa osassa on tiettyjen ominaisuuksien selitysvoima. Kuten Kantin kohdalla on tavallista, asia ei kuitenkaan lopulta ole lainkaan näin yksinkertainen, vaan Kant teki teki todellisuudessa kaksi erilaista erottelua primäärisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin. Kantin perustelut näihin erotteluihin ovat luonnollisesti työni olennaisia kiinnostuksenkohteita.

Tämän tutkielman keskeiset kysymykset ja tavoitteet ovatkin seuraavat: (1) selvittää mistä erottelussa primäärisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin oikeastaan on kyse, ja sen jälkeen (2) selvittää, (a) miten Immanuel Kant tulkitsee ja soveltaa tätä erottelua, ja (b) miten tämä erottelu suhteutuu hänen transsendentaaliseen idealismiinsa.

Tutkielman rakenne on seuraava. Tarkastelen aluksi kysymyksenasetteluni kannalta olennaisimpia muotoiluja primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista. Tämä tarkoittaa ennen kaikkea John Locken (1632-1704) ja George Berkeleyyn (1685-1753) teorioiden läpikäymistä. Rajoitan siis tarkastelun tässä yhteydessä uudelle ajalle, enkä ota huomioon esimerkiksi antiikissa esitettyjä samantapaisia erotteluja. Syy tähän on se, että vaikka antiikissa ja keskiajallakin on esitetty ajatuksia liittyen nyt puheena olevaan erotteluun, ne eivät ole erityisen relevantteja käsillä olevassa työssä.

Selvitettyäni tyydyttävästi erottelun luonnetta ja sen erityispiirteitä Lockella ja Berkeleylla, siirryn tarkastelemaan Kantin transsendentaalista idealismia yleisesti. Jonkinlainen käsitys Kantin idealismin yleisluonteesta on välttämätöntä haluttaessa ymmärtää hänen kantaansa olioiden ominaisuuksista. Pysin transsendentaalisen idealismin käsittelyllä kuitenkin myös pohjustamaan väitettäni siitä, että Kantin käsitys primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista kytkeytyy kiinteästi koko hänen transsendentaalisen idealismin ja empiirisen realismin järjestelmäänsä.

Idealismin yleisen tarkastelun jälkeen etenen varsinaiseen aiheeseen eli kysymykseen siitä, mitä erottelu primaareihin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin tarkoittaa Kantin transsendentaalisen idealismin näkökulmasta, ja mitä Kant itse siitä kirjoittaa.

Tulkintani mukaan Kant teki kaksi erilaista erottelua primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin. Näistä ensimmäinen perustuu erolle olioiden sinänsä ja ilmiöiden välillä. Toinen taas perustuu sille transsendentaalisen idealismin mukaiselle ajatukselle, että jotkin olioiden ominaisuudet ovat *perustavia* suhteessa muihin ominaisuuksiin. Näiden ominaisuuksien perustavuus johtuu siitä, että ne ovat sekä (1) selittäviä suhteessa muihin että (2) a priori -luonteensa vuoksi välttämättömiä. Tutkielmassani pyrin selventämään sitä, mitä nämä erilaiset perustavuudet oikeastaan tarkoittavat, ja miksi ne tekevät tietyistä olioiden ominaisuuksista ensisijaisia eli primaarisia suhteessa muihin ominaisuuksiin.¹

¹ Haluan kiittää Olli Koistista ja Hemmo Laihoa neuvoista työni alkuvaiheessa, ja Arto Repoa hyödyllisistä kommentteista työni loppuvaiheessa.

2 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet

Erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin tuntuu epäilemättä monista filosofian kanssa lainkaan tekemisissä olevista hyvin tutulta ja ehkä liiankin selvältä asialta sen pidemmälle käsittelylle. Tosiasiassa erottelu on kuitenkin hyvin monitulkintainen ja jokseenkin epäselvä asia. Tästä kertoo se, että erottelun sisällöstä ei ole mitään yhteistä konsensusta, eikä vaikuta olevan selvyyttä edes siitä, koskeeko erottelu ennen kaikkea esimerkiksi jakoa olioiden essentiaalsiin ja ei-essentiaalsiin ominaisuuksiin, intrinsisiin ja ekstrinsisiin ominaisuuksiin, dispositionaalsiin ja kategorisiin ominaisuuksiin tai mahdollisesti vielä johonkin muuhun (Nolan 2011, 3).

Jo antiikin Kreikassa esimerkiksi Demokritoksella esiintyi jaottelu, joka muistuttaa sitä, jota nykyään kutsutaan erotteluksi olioiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin (Jackson 1929, 58). Kuitenkin nykyään tarkoitettussa mielessä kyseisen erottelun voidaan katsoa syntyneen vasta ”uuden” mekanistisen luonnontieteen myötä 1600-luvulla. Tällöin syntyi uusi materiaa koskeva teoria, joka hylkäsi vallalla olleen aristoteelisen käsityksen ja esitti lyhyen listan aineellisten kappaleiden ominaisuuksista, joihin kaikki muut ominaisuudet perustuivat (Hatfield 2011, 304). Tässä teoriassa ydinominaisuuksiksi, eli primaarisiksi ominaisuuksiksi, käsitettiin kappaleen tai olion koko, muoto, sijainti ja liike (ibid.).

Eseimerkiksi Galileo Galilei ja Descartes esittivät kumpikin samantyyppisen kappaleiden ominaisuuksia koskevan jaottelun, mutta Robert Boylen terminologian pohjalta John Locke muotoili pitkälti siten, kuin erottelu nykyään yleisesti muotoillaan (Hatfield 2011, 304). On kuitenkin syytä jo nyt huomata ensinnäkin se, että Locken erottelu ei lopulta ole aivan niin yksiselitteinen kuin millaiseksi se usein kuvataan. Toiseksi on syytä pitää mielessä, että Berkeleyn (ja monien muidenkin) tapa tulkita Locken erottelua on myös vaikuttanut vahvasti siihen, millaiseksi erottelu ja sen merkitys nykypäivänä yleisesti ajatellaan.

2.1 Locken teoria

Kuten olen jo kirjoittanut, John Locke (1632-1704) ei ole ensimmäinen, joka esittää materiaa koskevan erottelun, jossa materian tai materiaalistien olioiden ominaisuudet jaotellaan ensisijaisiin eli primaarisiin ja toissijaisiin eli sekundaarisiin. Ainakin jossain määrin Locke itsekin omaksui kyseessä olevan erottelun opettajaltaan Robert Boylelta (Uzgalis 2010, 2.2). Boylen lisäksi sekä Locken aikalaiset kartesiolaiset että jo antiikin Kreikan Demokritos käyttivät jokseenkin samantyyppistä erottelua (Jackson 1929, 58). Kuitenkin Locken muotoilu on se, joka yleensä on puheena kun ylipäänsä mainitaan erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin.

Locken kohdalla erottelu liittyy kiinteästi hänen empiristiseen filosofiaansa ja erityisesti hänen havaintoteoriaansa, jonka mukaan *havaitsemme suoraan vain ideoita*. (Phemister 2008, Qualities). Kaikki ideat ja kaikki ihmisellä oleva tieto perustuu Locken mukaan kokemukseen (II.I.§1-5). Ideoilla Locke tarkoittaa kaikkia ihmisen mielen sisältöjä, joskin useimmiten ajattelun ja havainnon kohteita (II.I.§1). Kokemusta on Locken mukaan kahta eri tyyppiä: (1) aistihavainto ja (2) mielen itsereflektio (II.I.§2-5). Tämä tarkoittaa siis, että kaikki ihmisen ideat syntyvät jommalla kummalla mainituista tavoista (ibid.).

Kappaleita koskevat ideat syntyvät Locken mukaan aistihavainnon kautta (II.VIII.§7-15). Ideoita puolestaan on kahta päälajia: (1) yksinkertaisia ideoita (2) kompleksisia ideoita. Locken (ibid.) käsityksen mukaan *ideat ovat mielessä ja ominaisuudet kappaleessa*. Ominaisuudet (*qualities*) ovat Locken mukaan kykyjä tai voimia tuottaa tiettyjä ideoita (II.VIII.§8). Mikä ero on sitten primaarisilla ja sekundaarisilla ominaisuuksilla? Ja mikä on tämän jaon suhde ominaisuuksien tuottamiin ideoihin?

Ennen kuin pääsemme vastaamaan näihin tämän työn kannalta varsinaisiin ja olennaisiin kysymyksiin, on syytä tarkastella hieman yleisemmin Locken käsitystä materiaalistien kappaleiden luonteesta sekä niiden havaitsemisesta ja tähän prosessiin liittyvästä representaatioteoriasta. Tämän jälkeen siirryn tarkemmin käsittelemään

erottelua primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin. Sivuhuomatuksena sanottakoon, että Locken ominaisuuksien luokittelu ja erottelu ei koske pelkästään fysikaalisia kappaleita (Phemister 2008, Qualities), mutta koska Locke itsekin käsittelee asiaa lähinnä fysikaalisten kappaleiden kautta, on nytkin mielestäni luontevaa toimia samoin.

2.1.1 Atomismi

Locken käsitystä fysikaalisista objekteista voidaan kutsua tietyssä mielessä *atomistiseksi*. Atomismi on näkemys, joka juontaa juurensa antiikin Kreikkaan, joskin Lockelle se on tullut Galilein ja erityisesti Robert Boylen tulkitsemassa muodossa. Tässä näkemyksessä keskeisiä ovat seuraavat kaksi väitettä:

- (1) fysikaaliset objektit koostuvat atomeista, joita ei voi jakaa pienempiin osiin,
- (2) fysikaalisilla objekteilla on kahdentyyppisiä ominaisuuksia, nimittäin primaarisia ja sekundaarisia.

Atomistit ajattelevat, että atomeilla on (primaarisia) ominaisuuksia. Atomit ovat ulottuvaisia, kiinteitä, jonkin muotoisia ja ovat joko liikkeessä tai levossa. Kun atomit yhdistyvät toisiinsa ja muodostavat (uudenlaisia) kokonaisuuksia, nämä kokonaisuudet säilyttävät atomien ominaisuudet. Atomien ominaisuuksien lisäksi niillä on kuitenkin myös ”uusia” ominaisuuksia, jotka ovat ominaisia juuri kyseisille atomien yhdistelmille. Tällaisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi väri, maku ja tuoksu. Tässä on kyseessä varhainen muotoilu primaareista ja sekundaarisista ominaisuuksista, joka voidaan jopa johtaa Boylen, Descartesin ja Galilein kautta antiikin Kreikan atomisteihin. (Uzgalis 2010, 2.2.)

Tutkijoiden keskuudessa on nykyään kiistanalaista oliko Locken käsitys se, että atomeilla on ainoastaan primaarisia ominaisuuksia. Fysikaalisilla objekteilla, eli atomien muodostamilla kokonaisuuksilla, on joka tapauksessa lisäksi sekundaarisia ominaisuuksia. Locken mukaan fysikaalisten objektien primäärit ominaisuudet eivät kuitenkaan ole samat kuin niiden materiana olevien atomien. (Uzgalis 2010, 2.2.)

Locken teoriassa ominaisuudet kuuluvat substanssille. Substanssi on siis jokin kappale tai olio, jolla on ominaisuuksia. On kuitenkin kiistanalaista, miten Locke suhtautui substratumin käsitteeseen, eli ajatukseen siitä, että substanssi muodostuu (1) ominaisuuksista ja (2) jostakin, joka sitoo nämä ominaisuudet yhteen tai ikään kuin kannattelee niitä. (Uzgalis 2010, 2.2.) Tämän työn kannalta ei kuitenkaan liene olennaista se, miten Locke suhtautui substratumin käsitteeseen, vaan pikemminkin se, että ominaisuudet kuuluvat substansseille, ja ominaisuuksista tietyt ovat olennaisempia ja perustavampia kuin toiset.

2.1.2 Locken empirismi ja representatiivinen havaintoteoria

Locke esittää teoriansa teoksessaan *An Essay Concerning Human Understanding* (1689). Locken empiristisen teorian lähtökohta on se hänen tunnettu ajatuksensa, että mieli on ihmisen syntyessä vailla sisältöä; se on kuin tyhjä taulu, tabula rasa (Phemister 2008, Innatism). Locken mukaan on toki ilmeistä, että mielessä on ideoita (I.I.§8). Idealla Locke tarkoittaa ajattelun ja havaitsemisen kohteita (ibid.). Nämä ideat eivät kuitenkaan ole mielessä ihmisen syntyessä, vaan tulevat sinne kokemuksen välityksellä. Locken mukaan kaikki ideat tulevat mieleen kokemuksen avulla ja *kaikki ihmisen tieto perustuu kokemukseen* (II.I.§1-5). Kysymys siitä, miten tämä tapahtuu, ja vastaus tähän kysymykseen, muodostavat Locken havaintoteorian, jossa olennaista osaa näyttelee erottelu kappaleiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin.

Kaikki tieto tulee siis Locken mukaan ihmisen mieleen ihmisen kohdatessa ulkomaailman muodostaen ideoita, joita tämän jälkeen reflektoidaan. Toisin kuin rationalistit ajattelivat, mielessä ei ole valmiiksi mitään sisältöjä. (Phemister 2008.) Locken (I.II.) mukaan on kyllä olemassa yleisiä totuuksia, mutta nekaan eivät ole ihmisen mielessä tämän syntyessä. Hänen ajatuksensa on, että aistien kautta mieleen tulee aluksi joitakin ideoita, jotka sitten nimetään. Tämän jälkeen mieli voi abstraktoida kyseisiä ideoita ja näin oppia yleisnimiä (*General names*). Tulkintani mukaan näiden abstraktoimalla saavutettujen yleisnimien voidaan ajatella tarkoittavan käytännössä käsitteitä.

Vaikka ihmisen mielessä ei siis aluksi ole mitään käsitteitä, ideoita tai ylipäänsä sisältöä, ihmisellä on Locken mukaan synnynnäisiä kykyjä ja taipumuksia, kuten havaintokyky ja järki, jotka toisaalta ovat riippuvaisia kokemuksesta (Phemister 2008, Innatism). Yleiset totuudet eivät kuitenkaan ole myötäsyntyyisiä eivätkä myöskään Jumalan asettamia, vaan opittuja (ibid.). Ne ovat yleisiä totuuksia juuri sen takia, että ne sopivat yhteen kokemuksen kanssa (ibid.).

Yhteenvedona tähänastisesta voidaan sanoa, että Locken mukaan kaikki ideat ja kaikki ihmisellä oleva tieto perustuu kokemukseen (II.I.§1-5). Ideoilla Locke tarkoittaa kaikkia ihmisen mielen sisältöjä, joskin useimmiten ajattelun ja havainnon kohteita (II.I.§1). Kokemusta on Locken mukaan kahta eri tyyppiä: (1) aistihavainto ja (2) mielen itsereflektio (II.I.§2-5). Tämä tarkoittaa siis, että kaikki ihmisen ideat syntyvät jommalla kummalla mainituista tavoista (ibid.).

Locken lähtökohta olioiden ominaisuuksien käsittelyyn liittyykin itse asiassa hänen pyrkimyksensä selventää sitä, mitä ideat ovat. Locke tarkoitti *idealla* kaikkea sellaista, minkä mieli havaitsee suoraan. Emme siis Locken mukaan koskaan havaitse olioita suoraan, vaan mielemme havaitsee ideat, jotka nämä oliot synnyttävät. Tämä on Locken representaatioteorian perusasetelma, ja ideat ovat siinä keskeisessä asemassa. Oliot taas kykenevät synnyttämään nämä ideat meissä tiettyjen voimien tai kykyjen perusteella. Näitä voimia tai kykyjä Locke varsinaisesti nimittää olioiden ominaisuuksiksi (*qualities of the subject wherein that power is*).

Locken havaitsemisteorian perustana on siis ajatus vastaavuudesta (1) mielessä olevien ideoiden ja (2) olioissa olevien ominaisuuksien, voimien välillä. Olkoon siis kyse mistä vain havaitsemastamme asiasta, tätä asiaa vastaa yhtäältä mielessä oleva idea ja toisaalta olion muodostava materian modifikaatio, jolla on tietynlaisia kykyjä tai voimia. Ideat ovat siis olioiden representaatioita, mutta kaikki ideat eivät suinkaan ole ”yhtä oikeita” tai täsmällisiä suhteessa olioihin ja niiden ominaisuuksiin. Tässä kohtaa mukaan astuukin erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin.

2.1.3 Erottelun yleisluonne

Tarkkaan ottaen vain primaariset ominaisuudet ovat Locken mukaan varsinaisia kappaleiden fysikaalisia ominaisuuksia (*properties*). Sellaisina ne eivät ole havaittavissa, mutta niilläkin on kyky tuottaa meissä (yksinkertaisia) ideoita². Primaariset ominaisuudet ovat erottamattomia kappaleesta; ilman niitä kappale ei edes ole kappale. Voidaan siis sanoa, että primaariset ominaisuudet ovat sekä kappaleiden itsensä varsinaisia ominaisuuksia (*properties*) että kykyjä (*qualities*) tuottaa tietynlaisia, kyseisiä ominaisuuksia muistuttavia ideoita havaitsijan mieleen. (II.VIII.§9-15.) Lisäksi olennaista on, että nämä ideat *muistuttavat* olioita, jotka ne tuottavat, tai joilla tarkemmin sanottuna on kyky tuottaa ne havaitsijalle. (II.VIII.§9-15.)

Sen sijaan sekundaariset ominaisuudet eivät ole varsinaisesti kappaleiden tai olioiden itsensä ominaisuuksia (*properties*). Ne ovat ainoastaan kykyjä tuottaa tiettyjä ideoita havaitsijalle kappaleiden primääristen ominaisuuksien välityksellä. Ne eivät ole olemassa kappaleessa muuten kuin suhteessa havaitsijaan, ja silloinkin vain kykynä vaikuttaa tähän. Juuri tässä mielessä ne ovat sekundaarisia; ne perustuvat täysin kappaleiden primäärisiin ominaisuuksiin. Locken ajatus on, että primaariset ominaisuudet ovat olion itsensä ominaisuuksia ja lisäksi niitä koskevat ideat muistuttavat oliota itseään, toisin kuin sekundaaristen ominaisuuksien, tai pikemminkin voimien kohdalla. (II.VIII.§9-15.)

Locken mukaan siis olion primaariset ominaisuudet ovat sellaisia, jotka ovat oliossa itsessään, ja jotka kykenevät tuottamaan ideoita havaitsijalle. Nämä ideat, jotka koskevat esimerkiksi olion kokoa ja muotoa, muistuttavat itse oliota ja sen ominaisuuksia. Sekundaariset ominaisuudet eivät taas esimerkiksi ”punaisuutena” tai ”makeutena” ole varsinaisesti oliossa itsessään, mutta nämä ominaisuudet ovat kyllä

2 Locke (II.VIII.§9-15) määrittelee sanan quality tarkoittavan hänellä ”olioissa olevia kykyjä tuottaa tiettyjä ideoita havaitsijalle”. Ne eivät siis ole (fysikaalisia) ominaisuuksia, vaan pikemminkin kykyjä tai voimia; Locken termin mukaan kvaliteetteja (*qualities*). Jää kuitenkin ongelmalliseksi se, missä mielessä sekundaariset kvaliteetit tai kyvyt ovat ylipäänsä eri asia kuin primaariset ominaisuudet, sillä Lockenkin mukaan kyvyt tuottaa ideoita perustuvat täysin varsinaisille primäärisille ominaisuuksille. Nähdäkseni kyseessä onkin pikemminkin Locken tekemä filosofinen identifioiminen; vaikka ideoita tuottavat kyvyt perustuvat täysin primäärisille fysikaalisille ominaisuuksille, niiden funktio on kuitenkin erilainen, joten Locke erottaa toisistaan varsinaiset fysikaaliset ominaisuudet, jotka kuuluvat fysiikan alueelle, sekä (primaariset ja sekundaariset) kvaliteetit eli kyvyt tuottaa ideoita.

todella oliossa kykyinä tuottaa ideat punaisesta ja makeasta. Nämä ideat eivät kuitenkaan muistuta todellista oliota tai mitään sen ominaisuuksia, joskin Locken mukaan usein virheellisesti ajatellaan juuri näin. Tertiaariset ominaisuudet taas eivät varsinaisina ominaisuuksina myöskään ole oliossa itsessään, vaan ovat olion kykyjä vaikuttaa toisiin olioihin. Näiden ominaisuuksien ei Locken mukaan edes ajatella voivan kuulua oliolle itselleen tai muistuttavan oliota. (II.VIII.§9-15, §24.)

2.1.4 Ominaisuus vai kvaliteetti?

Locken tekemä jaottelu on mahdollista muotoilla vielä yhdellä mahdollisesti selkeyttävällä tavalla, nimittäin käyttäen termejä kvaliteetti ja ominaisuus toisistaan eroavina termeinä. Muutamassa seuraavassa alaluvussa (2.1.4 -2.1.6) tarkoitan siis kvaliteeteilla sitä, mitä Locke sanalla 'quality', eli olioissa olevia kykyjä (synnyttää ideoita tai vaikuttaa muutoin muihin kappaleisiin).

Locken mukaan kappaleilla on primaariset ominaisuudet, jotka eivät ole suoraan havaittavissa, mutta joita fysiikka tieteenä koskee. Näille primaarisille ominaisuuksille perustuvat primaariset kvaliteetit eli kyvyt synnyttää meissä yksinkertaisia ideoita. Sen lisäksi näille primaarisille ominaisuuksille perustuvat kaikki muutkin kappaleiden kvaliteetit eli sekundaariset ja tertiaariset kvaliteetit. Kaikki kvaliteetit siis ovat jonkinlaisia kykyjä tuottaa jokin vaikutus. Kahden ensimmäisen kvaliteettityypin kohdalla kyseessä on kyky tuottaa idea. Kuitenkin nämä kaksi tyyppiä erottaa se, että primaaristen kvaliteettien meissä tuottamia ideoita muistuttavat kappaleen itsensä ominaisuudet, kun taas sekundaarisiten kvaliteettien tuottamia ideoita ei muistuta mikään kappaleessa. Tertiaariset kvaliteetit eivät tuota ideoita.

Tahdon tässä korostaa sitä, että Locken mukaan primaariset ominaisuudetkin todella ovat myös voimia tai kykyjä tuottaa ideoita, eivätkä siinä mielessä kuulu ainoastaan olioille itselleen jonain sellaisena, mistä emme voi tietää mitään. Primaariset ominaisuudet kuuluvat kyllä olioille itselleen, mutta samanaikaisesti ne ovat kykyjä tuottaa ideoita. Lisäksi olennaista on, että nämä ideat *muistuttavat* olioita, jotka ne tuottavat, tai joilla tarkemmin sanottuna on kyky tuottaa ne havaitsijalle. (II.VIII.§9-15.)

Edellä sanottu huomioon ottaen, onkin mielestäni paikallaan hieman pohtia käsitteitä. Locke käyttää itse termejä 'primary quality' ja 'secondary quality'. Näistä vain ensimmäisiä Locke nimeää termillä 'property', kun taas jälkimmäisiä hän nimeää termillä 'power'. Toisin sanottuna vain primaariset ”kvaliteetit” ovat suoraan suomennettuna ominaisuuksia, kun taas sekundaarisista ”kvaliteeteista” saattaisi olla selkeämpää käyttää sanoja voima tai kyky. Kyseessä ei ole mielestäni vähäpätöinen asia, vaan voimme pitää tätä tärkeänä tietona pyrittäessä selvittämään Locken erottelua. Tätä mielipidettä ei heikennä huomio siitä, että Locke itsekin (II.VIII.§10) kertoo käyttävänsä termiä 'quality' sekundaarisista ”ominaisuuksista” ainoastaan mukautuakseen yleiseen kielenkäyttöön. Siis vielä selvemmin sanottuna: se mitä Locke kutsuu nimellä 'secondary quality' ei Locken itsensä mielestä oikeasti ole 'quality', vaan 'power (to produce various sensations)'. Locke kuitenkin päättää käyttää myös tästä termiä 'quality', sillä yleisessä kielenkäytössä kappaleiden väriä, makua ja muuta vastaavaa nimettiin Locken aikaisessa filosofiassa termillä 'quality'. (Locke, II.VIII.§7-12.)

Lisäksi on huomionarvoista, että Locken mukaan on olemassa kolmaskin ominaisuustyyppi. Kyseessä olevat kappaleiden *tertiariset* ominaisuudet ovat kappaleiden kykyjä vaikuttaa toisiin kappaleisiin. (Locke, II.VIII.§7-12.) Vaikka ainoastaan primaariset kvaliteetit ovat siis Locken mukaan varsinaisia ominaisuuksia (properties), tulen jatkossa puhumaan kaikista kvaliteeteista ominaisuuksina noudattaen Locken omaa muotoilua.

Yllä olevaan viitaten, olen yhtä mieltä Reginald Jacksonin (1929) kanssa siitä, että Locken erottelua on toisinaan saatettu tulkita väärin. Palaan tähän asiaan tarkemmin myöhemmin, mutta jo nyt voi olla avuksi ajatella, että fysikaalisella objektilla voidaan täysin yksiselitteisesti sanoa olevan sekä (1) varsinaisia ominaisuuksia että (2) voimia tai kykyjä vaikuttaa havaitsijaan. Varsinaiset ominaisuudet ovat primaarisia, ne ovat kappaleella itsellään, ja ne eivät ole suoraan havaittavissa. Sekundaariset ominaisuudet eli kyvyt vaikuttaa havaitsijaan sen sijaan aiheutuvat primaareista ominaisuuksista (Locke, II.VIII.§10).

2.1.5 Ominaisuuksien olemassaolo ja havaittavuus

Locken erottelun lähitarkastelu saattaa tuntua turhauttavalta, mutta mielestäni se on perusteltua Locken muotoilun historiallisen erityisaseman takia. Sen takia onkin huomattava, että se mitä yleensä pidetään Locken kantana, ei tarkkaan ottaen ole Locken kanta, mikäli Locken kantana pidetään seuraavaa:

Lause 1: ”Primaariset ominaisuudet ovat riippumattomia havaitsijasta ja sekundaariset ominaisuudet ovat riippuvaisia havaitsijasta.”

Lause 2: ”Primaariset ominaisuudet kuuluvat olioille itselleen, mutta sekundaariset eivät.”

Yllä olevaista lauseista kumpikaan ei vastaa hyvin tai lainkaan Locken käsitystä. Ensimmäinen (Lause 1) vastaa kylläkin osittain Locken käsitystä, mutta sillä edellytyksellä, että on jo tehty selväksi, että itse erottelu ei perustu varsinaisesti tähän havaittavuudesta riippuvuuteen. Primaariset ominaisuudetkin ovat nimittäin Locken mukaan yleensä havaittavissa (tosin kappaleesta riippuen), ja tällöin luonnollisesti niiden havaitseminen riippuu havaitsijasta. Kyse onkin siitä, että niiden olemassaolo sinänsä ei riipu niiden havaituksi tulemisesta. Toisaalta myös sekundaariset ja tertiaarisetkin ominaisuudet ovat olemassa ilman havaitsijaa, nimittäin voimina tai kykyinä aiheuttaa vaikutuksia.

Niinpä loppujen lopuksi *erottelussa on kyse siitä, millaisessa suhteessa olion itsensä minkäkinlaiset ominaisuudet ovat näistä ominaisuuksista muodostettuihin ideoihin*. Siis: primaariset ominaisuudet ovat olion itsensä perustavia (fysikaalisia ja fysikaalisesti ilmaistavissa olevia) ominaisuuksia, joilla on kyky synnyttää havaitsijassa sellaisia ideoita, jotka todella (”rakenteellisesti”) muistuttavat tai vastaavat olion itsensä ominaisuuksia. Sen sijaan sekundaariset ominaisuudet ovat olion itsensä primaarisiin ominaisuuksiin perustuvia oliolla itsellään olevia voimia tai kykyjä synnyttää havaitsijassa sellaisia ideoita, jotka eivät todella muistuta tai vastaa olion itsensä ominaisuuksia millään lailla.

Yllä esittämäni määrittely ei kuitenkaan ole aivan tyhjentävä, sillä ominaisuuksien ja ideoiden suhteen lisäksi on vielä toinenkin keskeinen syy sille, miksi tietyt ominaisuudet ovat Locken teoriassa ensisijaisia suhteessa muihin. Tämä syy perustuu Newtonin fysiikan näkemykseen olioiden (kappaleiden) rakenteesta. Tässä näkemyksessä juuri tilallisuuteen liittyvät atomistisesti (tai korpuskulaarisesti) tulkitut ominaisuudet, kuten kappaleen massa ja muoto, ovat keskeisiä tai oikeastaan ainoita todellisia ominaisuuksia. Nämä ominaisuudet ovat nimittäin riittäviä selittämään kaikki muut kappaleen ominaisuudet, jotka tällöin ovat tavallaan alisteisia ensisijaisille eli primaarisille ominaisuuksille.³

2.1.6 Erottelun varsinainen luonne

Locken mukaan primaarisia ominaisuuksia (*properties*) ei suoraan voi havaita, mutta sama koskee kaikkia muitakin olioiden ominaisuuksia: emmehän havaitse Locken mukaan suoraan mitään muuta kuin ideoita. Ominaisuuksien erottelu ei siis perustu niiden havaittavuuteen ainakaan tässä mielessä. Mutta muuttuuko tilanne, jos alamme puhua ominaisuuksia koskevista ideoista? Tällöin voimme sanoa kykenevämmme havaitsemaan kappaleiden muodon aivan yhtälailla kuin sen värin, vaikka emme toisaalta voisikaan suoraan havaita sen varsinaisia fysikaalisesti perustavia ominaisuuksia.

Näin ollen primaariset eli ensisijaiset ominaisuudet ovat ensisijaisia nimenomaan fysikaalisesti tai mekanistisesti ajatellen. Muut niinsanotut ominaisuudet eivät taas ole fysiikan kannalta ominaisuuksia lainkaan, joten niistä on syytä puhua eri sanalla. Tässä tapauksessa voidaankin käyttää sanaa kvaliteetti, joka siis tarkoittaa aina havaintoon perustuvaa ei-fysikaalista luokitteluominaisuutta.

Locke (II.VIII) kirjoittaa kolmesta eri kvaliteettiluokasta sen suhteen millä lailla niiden synnyttämät ideat suhteutuvat tai muistuttavat itse olioita. Locken mukaan primaariset ominaisuudet ovat olion ainoat todelliset ominaisuudet eli kvaliteetit, jotka määrittävät

3 Tämän käsityksen perusasetelma muistuttaa mielestäni huomattavasti nykyaikana tunnettua ajatusta fysikaalisten ominaisuuksien supervenienssistä, eli siitä, että jotkin ominaisuudet ovat määrävässä ja selittävässä suhteessa toisiin ominaisuuksiin. Tällöin nämä määräävät ominaisuudet supervenoivat ("päältävät") muita ominaisuuksia.

olion. Emme välttämättä pysty aina havaitsemaan näitä ominaisuuksia, esimerkiksi silloin, kun kappale on liian pieni siihen, mutta voimme olla varmoja, että kappaleella on nämä kvaliteetit, ja että juuri näiden kvaliteettien perusteella voimme muodostaa idean oliosta sinänsä, sellaisena kuin se itsessään on.

Primaariset kvaliteetit synnyttävät Locken mukaan meissä ideoita, jotka todella muistuttavat tai ovat samankaltaisia kuin olioiden kvaliteetit tai pikemminkin ominaisuudet. Sen sijaan sekundaaristen ominaisuuksien ajatellaan Locken mukaan yleensä yhtä lailla olevan vastaavat oliossa ja ideana mielessä, mutta Locken mukaan tämä on väärä käsitys. Sekundaarisia ominaisuuksia koskevia ideoita eivät tuota mitkään olion todelliset sekundaariset ominaisuudet (properties), sillä sellaisia ei ole olemassa, vaan sekundaariset kvaliteetit. Nämä kvaliteetit taas ovat oliossa vain ja ainoastaan kykyinä tai voimina tuottaa ideoita. Lisäksi sekundaariset ja tertiaariset kvaliteetit eli olioiden kyvyt tuottaa ideoita tai vaikutuksia toisissa olioissa, ovat vain ja ainoastaan olioiden todellisten, primaaristen ominaisuuksien aikaansaannosta.

On siis kyse siitä, että Locken mukaan olioiden todellisia, oikeita ominaisuuksia ovat vain niiden fysikaaliset ominaisuudet/kvaliteetit, joita Locke kutsuukin tämän takia ensisijaisiksi eli primaarisiksi kvaliteeteiksi. Olioiden todellisia ominaisuuksia olivat Locken mukaan siis koko, muoto, määrä, sijainti, liike ja lepo. Todellisella ja havainnosta riippumattomalla oliolla ei Locken mukaan ole mitään muita varsinaisia kvaliteetteja, ja se ikään kuin ammentuu näistä tyhjiin. Se mitä muuta varsinaisella oliolla sitten ajatellaan olevan, siis asiat kuten väri ja maku, ovat yksinkertaisesti todellisten fysikaalisten olioiden (ensisijaisten) ominaisuuksien aikaansaannosta ihmismielessä.

Onkin syytä pohtia miksi Locke itse asiassa ylipäänsä piti sekundaarisia kvaliteetteja edes oliolle kuuluvana kykynä tai voimana, eikä vain havaitsijan mielen toiminnan tuloksena. Vastaus liittyy luultavasti ennen kaikkea siihen, että Locken aikana sen enempää Kant kuin Berkeleykaan eivät olleet vielä esittäneet idealismiaan, eikä mielen toimintaa todella pidetty lainkaan niin aktiivisena ja määräävänä kuin millaisena esimerkiksi Kant sen esittää.

Locken teoria on kuitenkin ongelmallinen siinä, että jos sekundaariset ominaisuudet

eivät ole varsinaisesti ihmismielen synnyttämiä tai ainakaan ”sisäsyntyisiä” (sitä paitsi empiristinä Locke tietysti ajatteli kaikkien ideoiden syntyvän kokemuksen pohjalta), niin eivät ne toisaalta ole olioidenkaan ominaisuuksia ainakaan todellisessa fysikaalisessa mielessä. Jos Locke siis nyt puhuu sekundaarisista ominaisuuksista voimina, niin ovatko kyseessä todella fysikaaliset voimat? Locke ei tee selväksi sitä, miten oliot tai niiden ominaisuudet tarkkaan ottaen synnyttävät meissä ideat. Hän (II.VIII. §11) tyytyy puhumaan ”impulsseista”, jotka ovat ainoa tapa, jolla voimme kuvitella kappaleiden toimivan tai operoivan.

Voisimme siis sanoa olioiden olevan kvaliteetiltaan (tai ”laadultaan” tai ”laatuisuudeltaan”) sellaisia, että ne tuottavat ideoita, mutta niillä ei todellisuudessa ole näitä laatumääreitä vastaavia ominaisuuksia muutoin kuin primaaristen kvaliteettiensa osalta. Näitä vastaavat oliossa primaariset tai pikemminkin *todelliset ominaisuudet*. Toisin sanottuna voisimme puhua olioiden todellisista, perustavista ominaisuuksista, jotka tekevät oliosta sen olion, joka se on, ja ylipäänsä olion, sillä jokaisella oliolla on oltava nämä ominaisuudet, joita voidaan fysikaalisesti kuvata. Fysiikka tavallaan ammentuu tästä tyhjiin olion kuvaajana, mutta, kun otetaan mukaan aika ja tapahtuminen, tarvitaan mukaan kykyjä ja voimia vaikuttaa toisiin olioihin. Tällöin puhutaan primaarisista, sekundaarisista ja tertiaarisista kvaliteeteista.

Sen enempiä primaariset kuin sekundaarisetkaan kvaliteetit eivät Locken teoriassa varsinaisesti eli fysikaalisesti ole olioiden perustavia ominaisuuksia, jollaisten avulla olio voidaan ikään kuin identifioida irrallaan ympäristöstään tai kontekstistaan, mutta ne ovat kyllä olemassa fysikaalisina relationaalisina voimina tai kykyinä.

2.1.7 Locken teorian kritiikkiä

Reginald Jacksonin (1929, 57-59) mukaan Locken tekemää jakoa on enemmän kuin usein tulkittu epätarkasti tai suorastaan väärin. Jo Berkeley syyllistyi Jacksonin mukaan Locken väärintulkintaan ja on täten osasyylinen moderneihin Lockeä koskeviin väärintulkintoihin, jotka usein seuraavat Berkeleyyn esittämiä väitteitä. Yleinen väärintulkinta on, että Locken jaossa kappaleiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin olisi karkeasti ottaen kyse samasta asiasta kuin jaossa ominaisuuksiin ja

ideoihin. Tämä tulkinta perustuu siihen, että Locken käsityksen ja terminologian mukaan ominaisuudet ovat aina asioilla, tässä tapauksessa kappaleilla, kun taas ideat ovat aina havaitsijan mielessä. Näin ollen primaariset ominaisuudet näyttäytyvät tässä analogiassa kappaleilla olevina ominaisuuksina, kun taas sekundaariset ominaisuudet mielen sisältöinä. (Jackson 1929, 57-65.)

Jacksonin mukaan yllä kuvailemani Berkeleyyn ynnä muiden esittämä kanta on siis väärä tulkinta Locken teoriasta. Hänen mukaansa Locken teoriassa on tosiasiaa kyse siitä, että primaariset ominaisuudet ovat yksinkertaisesti kappaleiden ominaisuuksia. Locken edustaman representaatioteorian mukaisesti kappaleiden itsensä ominaisuuksia ei voida havaita. Sen sijaan se mitä havaitsemme perustuu kappaleiden sekundaarisiin ominaisuuksiin, jotka eivät varsinaisesti edes ole mitään ominaisuuksia, vaan kykyjä tuottaa havaitsijalle tiettyjä ideoita. (Jackson 1929, 57-65.) Tästä en ole aivan samaa mieltä Jackson 1929in kanssa, sillä kuten olen jo kirjoittanut, käsitykseni mukaan Locke todellakin piti primaarisiakin ominaisuuksia sellaisina, jotka kykenevät tuottamaan ideoita.

Sekä Berkeley että monet ovat kritisoineet Locken ajatusta vastaavuudesta tai muistuttamissuhteesta olioiden ja ideoiden välillä. Lockehan esittää, että ideat primaarisista ominaisuuksista vastaavat tai muistuttavat itse kappaleiden ominaisuuksia, kun taas sekundaaristen ominaisuuksien ideat eivät vastaa tai muistuta sekundaarisia ominaisuuksia. Onko tämä ymmärrettävä niin, että Locken mukaan nähdessämme vaikkapa hyvin syöneen, suurikokoisen ja painavan lokin lentävän taivaalla, mielessämme lentelee jonkin painoinen ja kokoinen lokin idea? Ei varmaankaan, vaan kyse on jostakin erilaisesta vastaavuussuhteesta ominaisuuksien ja ideoiden välillä. Locke ei kuitenkaan itse selvennä tätä asiaa, ja niinpä esimerkiksi Berkeley kritisoikin juuri nyt puheena olevaa vastaavuus- tai muistuttamissuhdetta. (Ks. Barnes, 52-57.)

2.1.8 Yhteenveto Locken erottelusta

Locken tekemä erottelu on edelleen yleisessä käytössä, joskin se tuntuu usein olevan myös kyseenalaistuksen kohteena. Onnistuiko Locke lopulta perustelemaan sen näkemyksensä, että primaariset ominaisuudet ovat olioille välttämättömiä, eli kuuluvat

olioihin itseensä? Mikäli näin on, niin onko uskottava hänen kantansa, että sekundaariset ominaisuudet eivät ole välttämättömiä? Muun muassa nämä kysymykset nousevat esiin Berkeleyn kritiikissa Locken teoriaa kohtaan.

Toisaalta vaikuttaa olevan helppoa myös puolustaa Locken kantaa esimerkiksi erilaisten ajatuskokeiden avulla. Voimme ajatella jotakin materiaalista kappaletta, kuten filosofiassa usein esimerkkinä käytettyä pöytää. Ei vaikuta olevan mahdollista ajatella pöytää, jolla ei ole minkäänlaista kokoa tai muotoa, mutta sen sijaan on mahdollista ajatella pöytää, joka ei maistu miltään, eikä ole minkään värinen.

Tällainen puolustus koskee kuitenkin vain sitä, että voidaan löytää joitakin tekijöitä, jotka jossakin mielessä *erottavat* primaariset ominaisuudet sekundaarisista. Loppujen lopuksi Locken erottelusta voidaan löytää kaksi perustetta tiettyjen ominaisuuksien primaarisuudelle. Näitä kahta perustetta kutsun tässä (1) *fysikaaliseksi (selittäväksi) perusteeksi* ja (2) *representationaaliseksi perusteeksi*.

Fysikaaliseksi perusteeksi nimittämäni ajatuksen mukaan ensisijaisia eli primäärisia ominaisuuksia ovat ne fysikaaliset ominaisuudet, jotka jokaisella oliolla (tai kappaleella) välttämättä on oltava. Nämä olion primaariset ominaisuudet ovat ainoat olion todelliset fysikaaliset ominaisuudet, ja kaikki muut ominaisuudet selittyvät näillä (ks. Hatfield 2011, 334). Erottelussa on siis tällöin kyse myös siitä, että tietyt ominaisuudet sekä selittäviä että välttämättömiä ja siten objektiivisia, eli tässä tapauksessa riippumattomia tarkastelevasta subjektista. Ne ovat toisin sanottuna olioiden itsensä ominaisuuksia. Locken mukaan emme koskaan voi suoraan havaita näitä primäärisia ominaisuuksia, mutta silti voimme tietää, että kaikilla olioilla on nämä.

Representationaalinen peruste taas liittyy olioiden ja ideoiden ”vastaavuussuhteeseen”. Locken mukaan vain primaariset ominaisuudet tuottavat sellaisia ideoita, jotka todella vastaavat tai muistuttavat itse oliota ja sen ominaisuuksia. Tämän representationaaliseen havaitsemisteoriaan perustuvan näkemyksen Locke esittää itse useasti, esimerkiksi seuraavasti:

[...] kappaleiden *primaarisia ominaisuuksia* koskevat *ideat muistuttavat* niitä [ominaisuuksia], ja niiden rakenteet todella ovat kappaleissa itsessään,

kun taas ne ideat, jotka *sekundaariset ominaisuudet* meissä saavat aikaan, eivät muistuta mitään kappaleissa” (Locke 2008, II.VIII.§15).

Primaariset ominaisuudet ovat siis Locken teoriassa fysikaalisesti perustavia eli selittäviä olioiden ominaisuuksia, jotka kykenevät tuottamaan ihmismieleen sellaisia ideoita, jotka todella vastaavat näitä ominaisuuksia. Sekundaariset ominaisuudet ovat primaarisiin ominaisuuksiin pohjautuvia erikseen identifioituja olioiden kykyjä tuottaa ihmismieleen sellaisia ideoita, jotka eivät vastaa mitään oliossa todella olevaa.

2.2 Berkeleyn teoria

George Berkeley (1685-1753) on uuden ajan alun merkittävimpiä filosofeja ja yksi keskeisistä brittiläisen empirismin edustajista. Hänen suurimpana vaikuttajanaan pidetään yllä käsiteltyä empirismin suurmiestä John Lockeä, joskin joiltakin osin Berkeleyn näkemykset ovat jyrkässä ristiriidassa Locken näkemysten kanssa. Ennen kaikkea Berkeley tunnetaan materialismin vastaisesta idealismistaan, ja häntä pidetään yleisesti tärkeänä vaikuttajana modernin idealismin syntyyn. Berkeley myös tunnetusti kritisoi Locken kuuluisaa erottelua primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin, mutta esitti siitä samalla oman tulkintansa, joka taas on osaltaan vaikuttanut myöhemmän filosofian tulkintoihin kyseisestä erottelusta.

Berkeleyn idealismin tarkastelu on helpointa aloittaa juuri hänen filosofisesta suhteestaan Lockeeseen. Berkeley ottaa nimittäin annettuna joitakin Locken käsityksiä, kuten empirismin ylipäänsä sekä sen käsityksen, että havaintomme ovat aina havaintoja ideoista. Berkeley kuitenkin päätyy näistä lähtökohdista hyvin erilaiseen lopputulokseen kuin Locke tai oikeastaan kuka tahansa Berkeleyn aikalaisista.

2.2.1 Berkeleyn idealismi suhteessa Lockeeseen

Sekä Berkeleyn että Locken tapauksessa *empirismi* tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan kaikki tietomme perustuu aistihavaintoon, tai vielä yleisemmin kokemukseen. Tässä kontekstissa empirismi asettuu vastaan *rationalismia*, jonka mukaan ihmisillä on

joitakin käsitteitä tai ideoita jo ennen niitä koskevaa kokemusta. Lisäksi molempien filosofien käsityksessä ”aistihavaintomme” ovat itse asiassa (mielemme) *havaintoja ideoista*. Heidän näkemyksensä eroavat ennen kaikkea siinä, että Locken mukaan todelliset, materiaaliset oliot primaarisine ominaisuuksineen synnyttävät meissä olioita koskevat ideat, kun taas Berkeleyn mukaan ideoita eivät synnytä mitkään sellaiset (materiaaliset) oliot, jotka ovat luonteeltaan erilaisia kuin ideat. Berkeleyn mukaan ei ole olemassa mitään Locken ja muiden tarkoittamaa materiaalista maailmaa. Sen sijaan *maailma*, jossa elämme, *koostuu ideoista*, jotka synnyttää ja joita ylläpitää eräs kaikille yhteinen tekijä, nimittäin Jumala.

Voimme suhteuttaa tätä Locken käsitykseen maailmasta ja sen olioista. Locken teoriassahan todelliset fysikaalisesti perustavat ja selittävät primaariset ominaisuudet kuuluivat materiaalisille olioille itselleen, täysin riippumatta niiden havaitsemisesta tai ajattelemisesta. Berkeleyn keskeinen kritiikki Lockeä kohtaan on siis se, että päinvastoin kuin Locke väittää, emme voi tietää mitään materiaalisesta maailmasta, eikä sellaista itse asiassa edes ole olemassa.

Tämä tarkoittaa tietysti myös sitä, että Locken jako primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin on väärä, sillä mikään ei voi Berkeleyn näkökulmasta olla ”asioiden itsensä ominaisuus”, kuten Locke kuvaa primaaristen ominaisuuksien olevan. Sen sijaan kaikki mitä on, on se mitä havaitsemme. Tämä tarkoittaa, että ei ole olemassa mitään, mikä on riippumatonta havainnosta. Berkeleyn mukaan kaikki tietomme asioista ja niiden ominaisuuksista perustuu tietysti myös havaintoon, jolloin asioilla ei voi olla mitään Locken termien ”primaarisia ominaisuuksia”, vaan kaikki ominaisuudet, joita havaitsemillamme asioilla on, ovat sekundaarisia eli havainnosta riippuvaisia.

Aikaisemmin tässä luvussa esittämäni W.H.F. Barnesin näkemys Berkeleyyn Locke-tulkinnasta on se, että Berkeley kunnioitti suuresti Lockeä ja luki tätä tarkoin, mutta oman idealistisen filosofiansa puitteissa oli suorastaan pakotettu tulkitsemaan Locken ominaisuuksien erottelua omien motiivinsa värittämänä. Barnesin Berkeleyyn perustuva tulkinta erottelusta on seuraava: (primaariset) ominaisuudet kuten muoto ovat olemassa sekä ominaisuuksina kappaleissa, että niitä muistuttavina ideoina mielessä, kun taas (sekundaariset) ominaisuudet kuten väri ja ääni ovat olemassa ainoastaan ideoina mielessä. Sekä primaarisia että sekundaarisia ominaisuuksia koskevat ideat

aiheutuvat primaarisista ominaisuuksista. (Barnes 1940, 52-57.)

Voimme huomata yllä olevasta, että on erittäin helppoa tehdä sen perusteella jälleen se tulkinta, että primaariset ominaisuudet ovat varsinaisia ominaisuuksia ja sijaitsevat kappaleissa, kun taas sekundaariset ominaisuudet ovat olemassa vain mielessä. Tämä olisi kuitenkin juuri se väärä tulkinta, jonka Jackson 1929 väittää Berkeleyyn tehneen. Barnesin tulkinta Lockesta on siinä mielessä virheellinen, että vaikka Locken mukaan primaariset ominaisuudet toki aiheuttavat sekundaariset ominaisuudet, niin Locke nimenomaan postuloi tai identifioi myös olioille sinänsä kuuluvat erilliset sekundaariset ominaisuudet, eli kyvyt aiheuttaa tiettyjä subjektiivisia kokemuksia.

Barnesin mukaan Berkeley käytti tietoisesti Locken termejä eri tavalla kuin tämä itse. Barnes kysyy siis ymmärsikö Berkeley tosiaan väärin Locken teorian sekundaarisista ominaisuuksista. Luuliko Berkeley todella, että Locke tarkoitti sekundaarisilla ominaisuuksilla mielessä olevia ideoita, eikä kykyjä tai voimia? Barnesin kanta on, että Berkeley ymmärsi hyvin, että Locken terminologiassa sekundaariset ominaisuudet ovat olioiden kykyjä. Hän kuitenkin ymmärsi myös, että Lockellakin sellaiset asiat kuin väri ja haju eivät ole oliolla, vaan ne nimenomaan ovat vain mielessä ideoina. Juuri tähän perustuu Berkeleyyn kritiikki ja oma kanta asiasta. Berkeley nimittäin kutsuu sekundaarisiksi nyt yhden tyyppisiä ilmiöitä, nimittäin väriä, makua ja niin edelleen, ja primaarisiksi toista joukkoa, nimittäin kokoa, muotoa ja niin edelleen. (Ks. Barnes 1940, 52-57.)

Berkeley tosin kritisoi Lockeä, mutta kritiikki ei perustunut mihinkään väärinymmärrykseen, vaan yksinkertaisesti näkemyseroon, joka koski sitä, että lopulta koko erottelulle ei ole mitään perustetta. Kaikki mikä koskee sekundaarisia ominaisuuksia, koskee myös primaarisia. (Phemister 2008, Qualities.) Kaikki mitä voimme ylipäänsä havaita, on ideat. Niitä aiheuttavista syistä emme voi tietää mitään, esimerkiksi sitä, että ne ovat oliolla primaarisia tai sekundaarisia. Berkeleyyn näkemyksessä ideoita aiheuttavat kyvyt tai voimat ovat tietokykymme ja havaintokykymme ulkopuolella. Barnes (1940, 57) huomauttaakin, että tämä erottaa hänen kantansa Locken kannasta.

Berkeleyyn mukaan olioissa ei ole mitään arkkityyppejä tai muuta sellaista mitä Locke

oli olettanut, joka vastaisi ideoitamme. Berkeleyyn ajatus on, että ideat eivät muistuta olioita, vaan ideat voivat muistuttaa vain ideoita. (Ks. Barnes 1940, 54-57.)

2.2.2 Berkeleyyn keskeiset väitteet ja perustelut

Berkeleyyn idealismi perustuu pitkälti hänen kritiikilleen materialismia kohtaan (Downing 2012, 2.), mutta se pyrkii myös ratkaisemaan ongelmia, jotka Berkeleyyn mukaan representaatioteoria synnyttää. Ennen kaikkea kyse on yrityksestä ratkaista skeptisismien ongelma (Downing 2012, 3.). Keskeistä on, että niin Berkeley kuin Lockekin ovat yhtä mieltä siitä, että havaitsemme suoraan vain ideoita, ja ideat ovat jotakin ei-materiaalista.

Berkeleyyn metafysiikka lähtee liikkeelle siitä, että on olemassa (1) havaitsevia, aktiivisia olentoja, joita kutsutaan ”mieleksi, hengeksi, sieluksi tai itseksi”, sekä (2) lukemattomia erilaisia ideoita tai tiedon kohteita, joita edellä mainitut mielet havaitsevat. Itse asiassa Berkeleyyn mukaan nämä ideat ovat olemassa vain miel(t)en sisällä, mikä tarkoittaa myös sitä, että mieli itse ei ole idea. Mieli tai sielu on Berkeleyyn mukaan se, missä ideat ovat, tai vaihtoehtoisesti se, joka ideat havaitsee. Nämä tarkoittavat itse asiassa Berkeleylle samaa asiaa, sillä idean olemassaolo on juuri sen havaituksi tulemisessa. (Berkeley 2009a, 1:2.)

Jos oletetaan että ylläoleva pitää paikkansa, jo tämä riittää Berkeleyyn idealismille epistemologian osalta. Jos nimittäin havaitsemme vain ja ainoastaan ideoita, ja ideoiden olemassolo on niiden havaituksi tulemisessa (*esse est percipi*), niin meillä ei yksinkertaisesti voi olla tietoa mistään mielen ulkopuolisesta oliosta. Mutta tarkoittaako tämä siltikään, että mitään mielen ulkopuolista tai mielestä riippumatonta ei edes periaatteellisesti voi olla olemassa?⁴

Nähdäkseni vastaus tähän kysymykseen riippuu siitä, miten ideat tai havaitsemamme oliot syntyvät. Mikä toisin sanottuna saa aikaan ideat? Materialistien kuten Locken mukaan on selvää, että todelliset materiaaliset oliot saavat meissä aikaan ideat. Kuten

⁴ Juuri tähän kysymykseen Kant myöhemmin vastaisi, ettei tietenkään tarkoita, vaan päinvastoin: Berkeley on kyllä oikeassa siinä, että meillä ei voi olla (tarkkaa) tietoa havainnosta riippumattomista ”asioista sinänsä”, mutta kuitenkin niiden olemassaolo on ehdottomasti oletettava.

muistamme, Locken mukaan materiaalisilla olioilla yksinkertaisesti on kyky tuottaa meissä ideoita, jotka todella muistuttavat olioita itseään. Berkeleyn näkökulmasta Lockella ei kuitenkaan itse asiassa voi olla mitään tapaa tietää, että jotkin oliota koskevat ideat todella muistuttavat oliota itseään, koska Lockenkaan mukaan emme varsinaisesti tiedä olioista itsestään mitään muuten kuin näiden synnyttämien ideoiden kautta. Berkeleyn näkökulmasta koko ajatus ideoiden ja olioiden samankaltaisuudesta on järjetön, ja hänen tunnettu käsityksensä onkin, että idea ei voi muistuttaa mitään muuta kuin ideaa; idea voi olla vain idean kaltainen (Berkeley 2009, 1:8.).

Mahdollisesti vielä tärkeämpää Berkeleylle on kuitenkin se ajatus, että materiaallinen ei voi ylipäänsä vaikuttaa mitenkään ei-materiaaliseen eli ideoihin (Berkeley 2009, 1:19). Tästä asiasta Berkeley on yllättävästi yhtä mieltä Locken kanssa. Voidaankin huomata, että koko keskustelu perustuu ennen kaikkea kartesiolais-lockelaiselle dualismille, jossa mieli ja ruumis on täysin erotettu toisistaan. Berkeley ei kyseenalaistakaan tätä dualismia kaiken kaikkiaan, vaan tavallaan hyväksyy aluksi Descartesin jaon sisällön. Berkeley kuitenkin pyrkii pysyttelemään empirismissä juuri niin johdonmukaisesti, että joutuu sanomaan, ettei ole mitään todisteita siitä, että materiaallinen maailma vaikuttaisi ei-materiaaliseen, ja itse asiassa se on periaatteellisestikin mahdotonta, joten materiaalista maailmaa ei ole olemassa. Näin Berkeleyn idealismin voidaan tiettyssä mielessä katsoa rakentuvan juuri sen dualismin varaan, jonka hän pyrkii häivyttämään voittaakseen skeptisismiin.

Lopulta Berkeleyn idealismin ydin näyttää perustuvan kahteen oletukseen:

(1) havaitsemme vain immateriaalisia ideoita ja (2) mikään materiaallinen ei voi vaikuttaa immateriaaliseen, joten (3) mitään materiaalista ei edes ole olemassa. Tästä kuitenkin näyttää seuraavan solipsismi eli käsitys, jonka mukaan kukin ihminen on yksin havaintojensa ja ideoidensa kanssa tietämättä muistuttavatko tai liittyvätkö ne muihin ihmisiin ja näiden käsityksiin millään lailla, tai onko sellaisia edes olemassa.

Solipsimissa ihmiset ovat itsenäisiä ajattelevia ja aistivia yksiköitä tai mieliä, jotka ovat tiettyssä mielessä keskenään yhteismitattomia. Tämä yhteismitattomuus tietysti tekee kaiken kanssakäymisen, kommunikaation ja tiedon epävarmaksi, ja on näin ollen

ongelma, joka tulisi ja joka yleensä halutaan pikimmiten ratkaista. Materialistien vastaus tähän ongelmaan on fysiikan lakien alainen materiaallinen maailma, josta voidaan saada tietoa olioiden ideoita synnyttävien kykyjen ja ihmisen vastaanottavuuden takia. Berkeleyn idealistinen vastaus taas on Jumala, joskaan Berkeley ei aina käytä termiä Jumala tässä yhteydessä. Sen sijaan hän (2009, 1:29-33) puhuu esimerkiksi ”Luonnon Lakien kirjoittajasta” tai ”hengestä, jonka tahto on Luonnon Laki”.

Eräässä mielessä Berkeleyn ja Locken käsitykset eivät solipsismikysymyksessäkään eroa suuresti, sillä molemmat tiedostavat sen, että on oltava jokin kaikille yhteinen, tiettyjen lakien alainen maailma tai olento, joka mahdollistaa sen, että ihmiset aistivat suurin piirtein samalla tavalla, voivat puhua keskenään asioista ja olioista, voivat havaita yhtenä päivänä saman puun kuin toisena ja niin edelleen. Kysymys on siitä, että materialisti haluaa itsepintaisesti sanoa, että perimmäistä todellisuutta kuvaa parhaiten käsite ”materiaalinen”, eli todellisuus muodostuu pohjimmiltaan materiaalisista yksiköistä. Idealisti taas väittää aivan yhtä itsepintaisesti, että todellisuus on pohjimmiltaan (ja ainoastaan) ”ideaalinen”, eli todellisuus on olemassa vain ja ainoastaan mielissä, ideoina. Molemmissa tapauksissa yksittäiset ihmiset ovat havaitsevassa suhteessa perimmäiseen todellisuuteen, joka on kaikille yhteinen siitä syystä, että sitä koskevat luonnon lait⁵. Myös Berkeleyn tapauksessa kaikki maailman oliot, kuten vaikkapa puut, linnut, sade tai taivas ovat todella olemassa, mutta ne ovat olemassa ideoina havaitsevilla mielillä, joista yksi on muihin verrattuna perustavampi, nimittäin ikuinen Jumala.

2.2.3 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet Berkeleyn idealismissa

Olemme jo nähneet, että Berkeleyn idealismi johtaa Locken kuuluisan erottelun hylkäämiseen. Voimme kuitenkin tarkastella mitä Berkeley tarkalleen ottaen kirjoitti asiasta. Hän ensinnäkin esittää erottelun pitkälti sellaisena kuin Locke sen esitti, jolloin primaarisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi ulottuvaisuus ja liike, ja sekundaarisia taas väri, maku ja niin edelleen. Berkeley etenee esittämään, että näitä ominaisuuksia

⁵ Berkeleyn tapauksessa tämä ei ole aivan täsmällisesti sanottu, sillä hän luultavasti ajatteli Jumalan olevan perimmäinen todellisuus. Jumalaa eivät tietystikään koske luonnonlait, vaan luonnonlait ovat Jumalan tahto, ja ne koskevat mieliä, jotka havaitsevat ideaalista todellisuutta.

koskevista ideoista taas sanotaan, että ne ovat olemassa mielessä, mutta toisin kuin sekundaarisia ominaisuuksia koskevat ideat, primaarisia koskevat ideat todella muistuttavat tai ovat rakenteeltaan samankaltaisia kuin jokin mielestä riippumaton olio. Tällainen olio olisi materialistien mukaan juuri materiaallinen olio tai korporeaallinen substanssi, jollaisen olemassaolo taas Berkeleylle on mahdottomuus. (Berkeley 2009, 1:9.)

Berkeleyn mukaan sen enempää primaariset kuin sekundaariset ominaisuudetkaan eivät siis ole tosiasiaissa minkään materiaallisen olion ominaisuuksia. Mutta eivätkö kyseiset ominaisuudet sitten ole Berkeleyn mukaan yhtään minkään olion ominaisuuksia? Ainoa tapa, jolla Berkeley voi sanoa ominaisuuksien ylipäänsä olevan ominaisuuksia, siis asioita, jotka kuuluvat jollekin oliolle, on sanoa, että ominaisuudet kuuluvat ominaisuuksista muodostuville ”ideakimpuille”. Berkeleyn mukaan ei siis ole olemassa materiaalista maailmaa, mutta on olemassa ”fysikaalinen” maailma, jonka olemassaolo on riippuvaista havaitsevista mielistä. (Downing 2012, 3.)

Yksi Berkeleyn perusteluista sille, että mielestä riippumatonta materiaa ei ole olemassa, liittyy siihen, että sekundaariset ja primaariset ominaisuudet ovat erottamattomia. Jos ja kun materialistitkin tunnustavat, että sekundaarisia ominaisuuksia ei ole sinänsä olemassa, mielestä riippumatta, joudutaan Berkeleyn mukaan samalla tunnustamaan, että oliot ovat kokonaisuudessaan mielestä riippuvaisia. Tämä johtuu siitä, että Berkeleyn mukaan ei ole mahdollista ajatella sellaista oliota, jolla olisi vain primaarisia ominaisuuksia, vaan joudumme aina ajattelemaan oliota siten, että sillä on myös sekundaarisia ominaisuuksia. Näin ollen voimme huomata, oliolla on aina oltava myös sekundaarisia ominaisuuksia, ja että koko ajatus oliosta on tällöin väistämättä riippuvainen mielestä, eikä mitään siitä riippumatonta oliota voi olla. (Berkeley 2009, 1:10.)

2.2.4 Yhteenveto Berkeleyyn idealismista

Vaikka Berkeleyn väite siitä, ettei materiaalista maailmaa ole olemassa lainkaan saattaa vaikuttaa järjettömältä, hänen teoriassaan on monia ansioita, joiden merkittävyys kuitenkin riippuu siitä, miten sitä tulkitaan. Monet Berkeleya kohdanneet kritiikit

ovatkin perustuneet liian nopeisiin johtopäätöksiin, vaikkakin lopulta Berkeley luultavasti joutuu väistymään tarkkaavaisen ja huomaavaisenkin kritiikin edessä.

Nähdäkseni yksi keskeinen ongelma Berkeleyyn positiossa on se käsitys, että havaintomme kohdistuvat vain ideoihin, toisin sanottuna emme havaitse mitään muuta kuin ideoita. Tällainen käsitys voi johtaa oikeastaan vain kahteen lopputulokseen, nimittäin joko representationalismiin (kuten Descartesin ja Locken tapauksessa) tai idealismiin (kuten Berkeleyyn tapauksessa). Nykyfilosofian valossa on selvää, että sekä representationalismiin että idealismiin liittyy monia ongelmakohtia.

Jos nimittäin on niin, että emme havaitse muuta kuin ideoita, seuraava kysymys on tietysti mistä nämä ideat tulevat ja mihin ne perustuvat. Representaatioteorian mukaan ideat muistuttavat tai esittävät todellisia olioita tai asioita, kun taas Berkeleyyn idealismin mukaan sellaisia ei erillään ideoista ole olemassakaan. Väittikö Berkeley siis lopulta, että kukin ihminen synnyttää tai kuvittelee mielessään ideoita, joita sitten voimme havaita? Ei tietenkään, vaan Berkeleyllekin oli selvää, että ideoiden täytyy lopulta perustua johonkin kaikille yhteiseen tekijään, jonka perusteella voimme sanoa elävämme samassa maailmassa ja puhuvamme samoista asioista toisten ihmisten kanssa. Representationalismissa tämä yhteinen tekijä on todellinen materiaallinen maailma, jonka olemassaolo ei riipu havaitsijasta missään mielessä, kun taas Berkeleylle tämä yhteinen tekijä on (ei-materiaalinen) Jumala.

Kuten olen jo kirjoittanut, kartesiolais-lockelainen dualismi joutuu jo alkuasetelmansa perusteella suuriin ongelmiin juuri vaadittaessa jotain selitystä sille, miten aine (materiaalinen) ja henki (ei-materiaalinen) voivat vaikuttaa toisiinsa. Berkeley on tarjonnut yhden ratkaisun tähän ongelmaan omalla idealismillaan, joka ei kuitenkaan ole varsinkaan nykyaikana kovinkaan kannatettu teoria. Pikemminkin Berkeleyyn idealismi on otettava yhtenä puheenvuorona siinä uuden ajan filosofian keskustelussa, joka koski juuri ainetta ja henkeä sekä metafysiikkaa yleensäkin. Hieman mutkia oikoen tämän keskustelun voidaan katsoa alkaneen uuden luonnontieteen ja Descartesin teorioista, ja käyneen läpi erilaisia rationalistisia ja empiristisiä kannanottoja, joista viimeisimpiin lukeutuivat Berkeley ja Hume, ennen kuin yhdenlaisen lopun tälle keskustelulle sai aikaan Kant.

3 Kantin transsendentaalinen idealismi

Olen itse antanut teorialleni nimityksen ”transsendentaalinen idealismi”, mutta se ei anna kenellekään oikeutta sekoittaa sitä Descartesin empiiriseen idealismiin [...] tai Berkeleyyn mystiseen ja haaveilevaan idealismiin – tätä ja muita samanlaisia ajatuskummajaisia vastaan meidän kritiikkimme päinvastoin tarjoaa varsinaisen parannuskeinon. Niin sanottu idealismini ei näet koskenut olioiden olemassaoloa (juuri tämän epäileminenhan on idealismin sisältönä sellaisena kuin se yleisesti käsitetään), koska tämän epäily ei milloinkaan ole juolahtanut mieleeni. Se on koskenut ainoastaan olioiden aistimellista mieltämistä, johon ensi sijassa kuuluvat avaruus ja aika.

(Kant 2005, 94-95.)

Immanuel Kantin (1724-1804) transsendentaalinen idealismi on ollut erittäin merkittävä ja vaikutusvaltainen teoria, mutta samalla hyvin kiistanalainen ja kritisoitu. Kant kutsui itse omaa filosofista näkemystään transsendentaalisen idealismin lisäksi myös formaaliseksi ja kriittiseksi idealismiksi. Näin onkin esitelty jo kolme määritystä Kantin filosofiasta, ja kaikki sisältävät sanan idealismi. On siis todellakin selvää, että Kant oli idealisti, mutta samanaikaisesti hän katsoi, että edusti myös empiiristä realismia. On siis selvää, että Kantin tapa käyttää termejä idealismi ja realismi vaatii selventämistä.

Kantin idealismi perustuu monilta osin erotteluun olioiden sinänsä ja ilmiöiden välillä. Kantin mukaan emme nimittäin koskaan ole tekemisissä olioiden kanssa sellaisenaan (sinänsä), vaan aina sellaisessa muodossa, joka on peräisin subjektilta, eli meiltä itseltämme. Kantin mukaan transsendentaalinen idealismi on oppi, jonka mukaan kaikki ilmiöt – siis kaikki havaitsemamme maailman oliot – ovat pelkkiä representaatioita, eikä siis olioita sinänsä. Aika ja tila eivät ole mitään olioille sinänsä kuuluvaa, vaan ne ovat havaitsemisen, tarkemmin sanottuna intuition, muotoja. (Ks. Kant 1998, A369.)

Kantin pääteoksena usein pidetty *Puhtaan järjen kritiikki*⁶ käsittelee ennen kaikkea teoreettista eli objekteja koskevaa pätevää tietoa. Teoreettisella tiedolla Kant tarkoittaa tietoa siitä, kuinka asiat tapahtuvat syyn ja vaikutuksen lainalaisessa järjestyksessä. Puhtaan järjen kritiikissä Kant pyrkii selvittämään mitkä ovat (pätevän) kokemuksen mahdollisuuksien ehdot. Tämä kysymys ei siis varsinaisesti koske luontoa, vaan pätevän luonnontieteen yleisimpiä periaatteita ja ehtoja. (Tolonen 2010.)

Kantin mukaan kaikki todellisuutta koskeva teoreettinen tieto saa materiaalina aistimuksista. Todelliset oliot vaikuttavat aistimellisuuteemme, mutta toisaalta tajunnan välttämättömät a priori -muodot jäsentävät aistimusmateriaalia. Näitä a priori -muotoja ovat havainnon (intuition) muodot ja ymmärryksen kategoriat. Tällöin se mitä varsinaisesti koemme, on tajunnan ilmiöt, eli aistimusmateriaali tajunnan jäsentämänä. Emme ylipäänsä voi kokea tai tietää sitä, mitä asiat tai todellisuus sinänsä (das Ding an sich) ovat, vaan koemme nimenomaan ilmiömaailman. (Tolonen 2010.)

Todellinen tieto vaatii siis Kantin mukaan muodon ja materian (tai sisällön) synteisiä. Jotta jostakin asiasta voi saada pätevää tietoa, sen täytyy voida olla aistimellisuuden kautta annettuna (Oittinen, 12). Juuri tämä vaatimus tekee perinteisen metafysiikan mahdottomaksi Kantin näkökulmasta. Kuinka voisimme kokea aistimellisesti esimerkiksi sen, mitä on koko todellisuus sinänsä? Toisaalta kuitenkin myös Kantin näkökulmasta metafysiikka on tietyin edellytyksin mahdollista. Tässä on kyse ennen kaikkea synteettisen tiedon a priori -mahdollisuudesta, jota Kant piti *Puhtaan järjen kritiikin* ja *Prolegomenan* ydinkysymyksenä (Ks. esim. Kant 2005, §1-5, 51-73). En tässä voi kuitenkaan tarkemmin syventyä Kantin kysymykseen metafysiikan lopullisesta kohtalosta.

Kantin käsitys havaitsemisesta ja tietämisestä on ollut historiallisesti vaikuttava. Kantin mukaan ihminen nimittäin on sekä aktiivisessa että passiivisessa roolissa havaitessaan ja ymmärtäessään. Yhtäältä ihminen on passiivinen aisti-impulssien vastaanottaja. Nämä impulssit siis tulevat tajunnallemme todellisuudesta (sinänsä). Toisaalta ihminen on aktiivinen aistimateriaalin jäsentäjä, jonka tajunnan muodot ja periaatteet konstruoivat (ilmiö)maailman tietynlaiseksi. Kant kutsuu *transsendentaalifilosofiaksi* näiden

6 Teoksen suomennos ei ole vielä ilmestynyt, mutta sen nimi on jo julkaistu Gaudeamuksen luettelossa.

yleisimpien ja välttämättömien jäsennysperiaatteiden tutkimista (Tolonen 2010). Transsendentaalisuus -sana viittaa kaiken mahdollisen kokemuksen ylittämiseen ja transsendentaalifilosofia siis kaiken (mahdollisen) kokemuksen mahdollisuuksien ja ehtojen tutkimiseen (Ks. Kant 2005, §33, 128).

3.1 Transsendentaalisen idealismin luonne

Transsendentaalinen idealismi on Kantin filosofian kiistellyimpiä osia. Kiistat koskevat yhtäältä transsendentaalisen idealismin luonnetta ja toisaalta sen suhdetta Kantin muuhun filosofiaan. Selvää on, että kysymykset liittyvät myös toisiinsa. Tarkoitukseni ei ole nyt pureutua niinkään jälkimmäiseen kysymykseen, vaan pyrin ennen kaikkea luomaan yleiskatsauksen siitä, minkälainen oppi transsendentaalinen idealismi oikein on. Toinen tavoitteeni on kuvata yleisimpiä transsendentaaliseen idealismiin liittyviä kiistakysymyksiä.

Transsendentaalista idealismia voidaan alkaa käsittää ehkä helpoiten ajattelemalla, että se on yritys yhdistää rationalismi ja brittiläinen empirismi. Kantin mukaan kokemukseen tarvitaan aina sekä apriorisia elementtejä että aposteriorisia (empiirisiä) elementtejä. Transsendentaalinen idealismi on oppi siitä, miten ihmisen tietoisuus – tarkemmin sanottuna puhtaat intuitiot ja ymmärryksen kategoriat – jäsentää kokemuksemme tuottaen objektiivisen maailman.

3.2 Ilmiöt ja asiat sinänsä

Kantin tekemä erottelu ilmiöihin ja asioihin on oleellinen sekä Kantin filosofiassa yleisesti että tämän työn aiheen kannalta. Yksi Kantin tärkeimmistä pyrkimyksistä Puhtaan järjen kritiikissä nimittäin oli sen takaaminen, että meillä ylipäänsä voi olla pätevää tietoa maailmasta, toisin sanoen, että tiede on mahdollista. Tämä voi vaikuttaa oudolta kun ajatellaan, että Kantin mukaan emme voikaan tietää mitään asioista sinänsä.

Kant (2005, 88, oma kursivointini) kirjoittaa:

Myönnän siis kyllä, että ulkopuolellemme on kappaleita, toisin sanoen olioita, jotka ovat meille täysin tuntemattomia sen suhteen, mitä ne ovat sinänsä. Tuntemme ne niiden mielteiden välityksellä, joita niiden vaikutus aistimellisuuteemme meille tuottaa, ja näitä kutsumme nimellä 'kappale'. Tämä sana merkitsee siis vain tuon meille tuntemattoman mutta siitä huolimatta *todellisen kohteen ilmiötä*.

Olennaista onkin, että Kant pyrkii näyttämään juuri sen, ettei ole tarpeen eikä edes mahdollista tuntea asioita sinänsä, vaan niiden pohjalta syntyvä ilmiömaailma. Asiat sinänsä ovat kuitenkin todellisia asioita, vaikkakaan eivät ole varsinaisesti mitään olioita tai kappaleita, joista meillä voisi olla tietoa. Sen sijaan ilmiömaailmasta meillä voi olla tietoa. Kant pyrkii määrittämään juuri sen millainen tieto ilmiömaailmasta on pätevää tietoa, ja mitä tällaisen pätevän tiedon saaminen edellyttää. Kantin filosofiassa tähän projektiin lähdetään hakemalla jo mainittuja tajunnan yleisiä välttämättömiä jäsennysperiaatteita.

Etsiessään kokemuksen ja ymmärryksen välttämättömiä muotoja Kant etsii samalla ilmiömaailman välttämättömyyksiä. Kantin mukaan vain ilmiömaailma on koettavissa, ja vain sitä koskeva tieto voi olla pätevää. Tällöin tiede siis voi olla täysin yleispätevää, kunhan se ei pyri koskemaan asioita sinänsä, vaan ilmiömaailmaa. Perinteisessä mielessä Kantin mukaan metafysiikka on mahdottomuus, sillä meillä ei voi olla aistihavaintoon pohjautuvaa tietoa koko todellisuudesta (Tolonen 2010). Tiede rajoitettuna koskemaan ilmiömaailmaa voi kuitenkin olla tietyin ehdoin pätevää. On siis tärkeää huomata, että Kantille sana 'ilmiö' ei ole mikään negatiivinen tai näennäisyyteen viittaava termi, vaan se nimeää juuri sen maailman, jossa me elämme, ja josta meillä ylipäänsä voi olla tietoa.

Kantin pääteoksena pidetyssä Puhtaan järjen kritiikissä Kant pyrkii selvittämään mitkä ovat objektiivisen kokemuksen mahdollisuuksien ehdot. Kantin mukaan kaikki todellisuutta koskeva teoreettinen tieto saa materiaalinsa aistimuksista. Yhtäältä todelliset oliot (sinänsä) vaikuttavat aistielimiimme antaen kokemuksellemme materiaalin, mutta toisaalta tajunnan välttämättömät aprioriset muodot jäsentävät aistimusmateriaalia. Näitä apriorisia muotoja ovat intuition muodot ja ymmärryksen

kategoriat. Tällöin se mitä varsinaisesti koemme, on tajunnan ilmiöt, eli aistimusmateriaali tajunnan jäsentämänä. Emme ylipäänsä voi kokea tai tietää sitä, mitä asiat tai todellisuus sinänsä on, vaan koemme nimenomaan ”ilmiömaailman”.

Juuri tämä Kantin tekemä erottelu ilmiöihin ja asioihin sinänsä on se transsendentaalisen idealismin kysymys, josta yleensä kiistellään. Mitä ovat asiat sinänsä? Mikä on niiden metafyyminen status? Miten ne vaikuttavat meihin? Ovatko ne ylipäänsä ontologisesti eri asia kuin ilmiöt? Näihin kysymyksiin on vastattu monilla eri tavoilla riippuen siitä, miten Kantin idealismia tulkitaan.

Ennen kuin siirrymme tarkemmin käsittelemään Kantin idealismin yksityiskohtia, haluan kuitenkin käyttää tilaisuutta hyväkseni ja yrittää selventää yhtä asiaa. Kant-kirjallisuudessa esiintyy usein ajatus siitä, että asioihin itseensä liittyy tietty ongelma. Tämä tietty ongelma on oletettu ristiriita niiden Kantin väitteiden välillä, että

- (1) emme voi tietää mitään asioista itsestään ja
- (2) voimme tietää asioiden itsensä olevan olemassa.

On totta, että Kant väittää näin, mutta tarkemmin katsoen tässä ei ole mitään ristiriitaa. Sanoessaan, että emme voi tietää asioista itsestään mitään, Kant nimittäin tarkoittaa, ettemme voi tietää mitään niiden laadusta tai ominaisuuksista. Emme siis voi lainkaan tietää *millaisia* ne ovat, mutta voimme hyvin tietää, *että* ne ovat olemassa. Tämä näkemys synnyttää tietysti helposti seuraavan vastaväitteen: tiedämmehän silloinkin niillä olevan ainakin sellaisen ominaisuuden kuin olemassaolo..! Tähän Kant kuitenkin vastaisi sanomalla, että olemassaolo ei ole mikään olioiden ominaisuus. Sen tietäminen, että jokin on olemassa, ei Kantin mukaan nimittäin lisää tietoaamme olioista lainkaan (Ks. esim. Kant 1998, B 100).

Kant (2005, §39, 144, alaviite) itse kirjoittaa Prolegomenassa: ”[s]amalla tavalla kuin modaalisuus ei arvostelmassa ole mikään erityinen predikaatti, myöskään modaalikäsitteet eivät lisää olioihin mitään määreitä [...]”. Kantin modaalikäsitteet ovat mahdollisuus, olemassaolo ja välttämättömyys, ja näiden hän sanoo siis olevan merkityksettömiä olion määreiden kannalta. Määreillä Kant taas viittaa kaikkeen siihen,

mitä voimme sanoa tai tietää oliosta. Kant ei siis sano, että on yhdentekevää onko jokin olio olemassa vai ei, vaan että sen tietäminen ei millään lailla vaikuta tietoomme siitä, millaisen olion olemassaolo tai olemattomuus on kysymyksessä. Näin ollen Kant voi täysin ristiriidattomasti sanoa, että tiedämme olioiden sinänsä olevan olemassa, mutta emme tiedä mitään siitä, minkälaisia ne ovat tai minkälaisia ominaisuuksia niillä sellaisenaan on.

3.3 Transsendentaalinen idealismi ja empiirinen realismi

Kantin transsendentaalista filosofiaa pidetään yleisesti eräänlaisena empirismin ja rationalismin fuusiona. Vaikka Kantia on toki kritisoitu paljon tähän päivään asti, hänen vaikutuksensa on ollut valtava. Kantin kopernikaaniseksi vallankumoukseksi nimittämä ajatus siitä, että havaitseva, ymmärtävä ja ajtteleva subjekti jäsentää itse todellisuuden ajan ja paikan käsitteitä myöten, on vaikuttanut valtavasti Kantin jälkeiseen filosofiaan.

Empirismin ja rationalismin fuusio ei kuitenkaan ole ainoa fuusio, jonka Kant toteuttaa. Eräässä mielessä Kantilla toteutuu myös Locken ja Berkeleyn filosofien fuusio. Tarkemmin sanottuna kyse on heidän filosofiensä osien fuusiosta, mutta sitä voidaan silti ajatella jonkinlaisena empirismin ja idealismin fuusiona. Tämä ei nähdäkseni ole lainkaan kaukaa haettu ajatus; katsoihan Kant itsekkin edustavansa nimenomaan ja samanaikaisesti sekä transsendentaalista *idealismia* että empiiristä *realismia*.

Miten on mahdollista väittää järkevästi että idealismi ja empirismi ovat samanaikaisesti totta? Vastaus perustuu viime kädessä Kantin ajatukselle siitä, että havaitsevassa, maailman jäsentävässä subjektissa on oikeastaan aina kaksi subjektia. Ensimmäinen, kaikille ihmisille yhteinen subjekti on looginen (transsendentaalinen) subjekti, josta riippuvaisia kaikki ilmiöt ovat. Ilmiöt saavat siis muotonsa, kuten ajallisuuden ja paikallisuuden tältä transsendentaaliselta subjektilta. Ilman tällaista transsendentaalista subjektia, ilmiöitä ei edes olisi olemassa; niinpä ilmiöt ovat transsendentaalisesti ideaalisia. (ks. Seung 2007, 5-6.)

Vielä toisin sanottuna, kaikkien ilmiöiden ehdot ovat riippuvaisia ja peräisin

transsendentaaliselta subjektilta. Nämä ehdot eivät kuitenkaan ole varsinaisesti empiirisesti havaittavissa, vaan ne ovat suhteessa kokemukseen transsendenteja eli ylittävät kokemuksen. Niissä on nimenomaan kyse kokemuksen ehdoista.

Mutta ihmisessä on toinenkin subjekti, nimittäin jokaiselle yksittäiselle ihmiselle erillinen empiirinen subjekti (ibid.). Kantin empiirinen realismi ei tarkoita esimerkiksi sitä, että empiiriset havainnot ovat välttämättä totta, vaan se tarkoittaa sitä, että ilmiöiden olemassaolo ei riipu yhdestäkään empiirisestä subjektista.

Ilmiöiden ehdot eivät siis ole peräisin empiirisiltä subjekteilta, ja näin ollen ilmiöt esimerkiksi jatkavat olemassaoloaan, vaikka kukaan ei niitä empiirisesti havaitse. Kuitenkin ilmiöiden yleiset ennakkoedellytykset pysyvät samoina ja näin ollen riippuvaisina transsendentaalisesta subjektista. Tämä tarkoittaa sitä, että jos todella ainuttakaan ihmistä – siis transsendentaalisen ja empiirisen subjektin yhdistelmää – ei olisi, ilmiömaailmaakaan ei olisi olemassa. Tämä taas ei kuitenkaan vaikuttaisi missään määrin asioiden itsensä olemassaoloon, sillä ne eivät ole millään muodoin yhdestäkään subjektista riippuvaisia.

3.4 Aika ja tila ilmiöiden a priori -muotoina

Kantin teoriassa aika ja tila ovat a priori -suhteessa kokemukseen eli edeltävät kokemusta ja mahdollistavat sen. On tärkeää huomata, että kyseessä ei ole varsinaisesti temporaalinen ”edeltäminen”, vaan pikemminkin edeltäminen merkityksessä ”mahdollistaminen” tai ”perustana toimiminen”. Aika ja tila ovat kokemuksen ehtoja. (Koistinen 2011.) Tila on ulkoisen kokemuksen a priori -muoto ja aika on sisäisen kokemuksen a priori -muoto (Seung, 14).

On syytä tarkastella hieman Kantin käsitteitä. Kantilla olennainen käsite on *mielle* (representaatio). Ihmisen mielteet voidaan jakaa kahteen tyyppiin, *intuitioihin* ja *käsitteisiin*. Intuitio ei mielestäni tarkoita aivan sitä, mitä Bennett (2007, 28) väittää sen tarkoittavan, eli ihmisen *kykyä* olla välittömässä suhteessa kokemuksen kohteeseen,

vaan se tarkoittaa ihmisellä olevaa välitöntä, singulaarista *mielletä* kokemuksen kohteesta (Deleuze 2010, 20). Jos siis intuitiot eli singulaariset mielteet ovat välittömässä suhteessa kokemuksen kohteeseen, käsitteet taas ovat välillisessä suhteessa kokemuksen kohteeseen. Tämän välillisyyteen perustuvan eron lisäksi toinen ero on se, että käsitteen lähteenä on ymmärrys (Deleuze 2010, 21).

Intuitio ei siis tarkoita mitään mielensisäistä ideaa tai vastaavaa, vaan se on aina yhteydessä objektiin. Toisin sanottuna intuitio vaatii objektin. Objektin tulee puolestaan olla annettu. Tällainen ”annettuus” tarkoittaa käytännössä sitä, on olemassa jotain, jonka intuitiomme ikään kuin kohtaa, ja joka voi vaikuttaa meihin. Toisin sanottuna annettu objekti on sellainen, jolla todella on kyky vaikuttaa meihin ja näin ollen osallistua sitä koskevan intuitiomme syntyprosessiin. Intuition syntyminen vaatii siis (1) kohteelta (objektilta) sitä, että se on annettu, kun taas (2) ihmiseltä (subjektilta) se puolestaan vaatii aistimellisuutta. Subjektilla oleva kyky eli aistimellisuus ja objektin annettuus yhdessä mahdollistavat intuition eli singulaarisen, välittömän mielteen.

Kantin (1998, B73) mukaan aika ja tila ovat puhtaita a priori intuitioita. Mutta kuten aina Kantin ollessa kyseessä, tässäkin on syytä olla tarkkana. Aika ja tila ovat tarkemmin sanottuna intuition a priori *muotoja*. Vielä toisin sanottuna aika ja tila ovat aistimellisuutemme perustuvien mielteiden sellaisia muotoja, jotka mahdollistavat intuition sisällöt.⁷

Tarkastellaan nyt tarkemmin Kantin yksityiskohtaisimpia perusteluja sille, miksi aika on a priori -intuitio ja sisäisen aistin muoto. Kantin perustelut ajan luonteesta rakentuvat lähes samoin kuin perustelut tilan, tai avaruuden, luonteesta. Kant aloittaa siitä, että aika ei voi olla empiirinen (aposteriorinen) käsite, sillä jo se, että havainnossamme oliot voivat olla samanaikaisesti tai eriaikaisesti, siis ajallisessa suhteessa toisiinsa, edellyttää aikaa. Kantin mukaan aika on välttämätön mielle, eikä ole mahdollista kuvitella ilmiöitä ilman aikaa, kun taas mahdollista on kuvitella aikaa ilman ilmiöitä. Aika on Kantin mukaan annettu a priori, ja vain ajassa ilmiöt ovat ylipäänsä mahdollisia. Lisäksi, Kant

⁷ Kiirehdin hieman asioiden edelle, kun huomautan jo nyt, että tämä tarkoittaa myös sitä, että Kantin mukaan olioilla ei ole Locken käsityksen mukaisia primäärisiä ominaisuuksia lainkaan, jos niiden ajatellaan tarkoittavan kaikesta havainnosta ja mieltämisestä riippumattomia ominaisuuksia. Locken terminologiaa käytettäessä tulkiten Kantin olevan sitä mieltä, että olioilla on tällöin vain sekundaarisia (ja mahdollisesti tertiaarisia) ominaisuuksia.

huomauttaa, ellei ajan representaatiota olisi, minkäänlainen muutos ei olisi käsitettävissä. (Kant 1998, A 31-33.)

Kantin mukaan ”aikaa sinänsä” ei ole olemassa. Aika on siis tietysti olemassa, mutta vain ihmisen sisäisen aistin sellaisena muotona, joka mahdollistaa kaikki ilmiöt ylipäänsä. Verrattuna tilaan, joka myös on aistin apriorinen muoto, aika eroaa tilasta siinä, että se on sisäinen muoto, kun taas tila on ulkoinen muoto. Tällä Kant tarkoittaa sitä, että kaikki kokemuksemme järjestyvät ajallisesti. On myös mahdollista ilmaista kaikki mielteiden ajalliset suhteet, mikä toimii todisteena siitä, että aika on itsekin intuitio. (Kant 1998, A 33.)

Aika on Kantin mukaan kaiken sisäisen kokemuksen välitön (muodollinen) ehto ja kaiken ulkoisen kokemuksen välillinen ehto. Ulkoisen intuition puhtaana muotona tila koskee vain ulkoisia ilmiöitä. Sisäisen intuition puhtaana muotona aika koskee sekä sisäisiä mielteitä (välittömästi), että ulkoisia mielteitä (välillisesti). Toisin sanottuna kaikki ilmiöt voidaan havaita vain ajassa. Kant kuitenkin pyytää huomaamaan, että tämä ei tarkoita, että kaikki asiat tai oliot ovat olemassa ajassa ja tilassa. Asiat itsessään eivät ole ajassa ja tilassa, ja aika ja tila eivät ole asioita itsessään. Sen sijaan kaikki ilmiöt ovat ajassa ja tilassa. (Kant 1998, A 33-34.)

Kaikki intuitiomme ovat siis Kantin mukaan ilmiöitä koskevia mielteitä. Niiden muotona on aika ja tila, ja niiden materiaana on aistiminen. Aika ja tila ovat apriorisia, kun taas varsinainen aistiminen tai havaitseminen (tai niiden sisältö) on aposteriorista. Koska Kantin mukaan aika ja tila voidaan tunnistaa ilman varsinaista havaintoa, ne ovat *puhtaita* intuitioita. Aika ja tila siis todella ovat Kantilla mielteitä, eikä käsitteitä, mutta ne ovat puhtaita intuitioita, jotka edeltävät ja mahdollistavat kaiken kokemuksen. (Kant 1998, A 42-44.)

3.5 Kahden aspektin tulkinta ja kahden maailman tulkinta

Vaikka transsendentaaliseen idealismiin liittyy monia tulkintavaikeuksia ja sitä koskien on esitetty monenlaisia näkemyksiä, yksi kysymys nousee ylitse muiden: onko

transsendentaaliselle idealismille keskeinen erottelu ilmiöihin ja asioihin sinänsä luonteeltaan (a) ontologinen (metafyysinen) vai (b) episteeminen erottelu? Tämän kysymyksen vastausten pohjalta nousee kaksi transsendentaalisen idealismin päättulkintalinjaa, joita voidaan kutsua *kahden maailman tulkinnaksi* (ontologinen tulkinta) ja *kahden aspektin tulkinnaksi* (episteeminen tulkinta).

Kant erottaa tiukasti oman idealisminsa Descartesin ja Berkeleyn idealismeista, joita hän (2005, 94-95) nimittää empiiriseksi idealismiksi ja haaveilevaksi idealismiksi⁸. Kant korostaa, ettei pyri epäilemään olioiden olemassaoloa, vaan olioiden aistimellista mieltämistä. Kant (2005, 95) kirjoittaa: ” [...] kaikista ilmiöistä olen osoittanut vain, etteivät ne ole olioita, vaan pelkkiä mieltämisen tapoja, eivätkä myöskään olioihin sinänsä kuuluvia määreitä.” Puhtaan järjen kritiikissä (1998, B 235, oma suomen-nokseni) Kant kirjoittaa:

Meidän on tultava toimeen ainoastaan representaatioidemme avulla; tieto siitä, millaisia asiat sinänsä saattavat olla (lukuunottamatta sitä miten ne representaatioiden kautta vaikuttavat meihin), on täysin saavuttamattomissamme.

Esimerkiksi Gerold Prauss ja Henry Allison ovat esittäneet, että Kantin transsendentaalisessa idealismissa on kyse siitä, että maailmaa voidaan *ajatella* kahdessa eri mielessä, nimittäin ilmiöinä sekä asioina itsenään. Olennaista on se, ettei ole kyse kahdesta eri maailmasta, vaan maailma on yksi ja sama. Kyse on tiedon näkökulmien erosta, eikä metafyysisestä erosta ilmiön ja asioiden sinänsä välillä. (Schulking 2011, 1.)

Luultavasti perinteisempi tulkinta kuitenkin on, että kyse tosiaan on pikemminkin jostakin perustavammasta erosta, kuin vain episteemisestä erottelusta. Tällöin puhutaan usein *ilmiömaailmasta* ja asioiden sinänsä *maailmasta* erikseen, toisin sanottuna kahdesta metafyysisesti erillisestä maailmasta. Tämän tyyppiset tulkinnat ovat, kuten jo sanoin, olleet yleisimpiä, mutta juuri nämä ovat myöskin aiheuttaneet eniten vastustusta.

⁸ Puhtaan järjen kritiikissä Kant (B 274) taas nimittää Descartesin idealismia problemaattiseksi ja Berkeleyn idealismia dogmaattiseksi.

Lisätakseni terminologista, tai pikemminkin sisällöllistä lastia, huomautan vielä, että Allisonin ja Praussin esittämää kantaa voidaan nimittää joko episteemiseksi tulkinnaksi, kahden aspektin tulkinnaksi tai yhden maailman tulkinnaksi. Kaikki nämä viittaavat siis samaan asiaan, jonka vastakohtana olevaa toista linjaa, jota edustaa esimerkiksi T.K.Seung (2007), voidaan nimittää joko metafyyksiseksi tulkinnaksi tai kahden maailman tulkinnaksi.

Keskustelu transsendentaalisesta idealismista ja sen hyväksyttävyydestä liikkuu usein metafyyksisen tulkinnan (kahden maailman tulkinnan) sisällä. Tällöin puhutaan usein siitä, voidaanko Kantin muuta filosofiaa hyväksyä, tai voiko se toimia, ilman transsendentaalista idealismia. Allisonin vastaus on yksiselitteinen ei. Hänen mukaansa Kantin filosofia perustuu transsendentaaliselle idealismille, mutta tätä idealismin luonnetta on usein tulkittu väärin, nimittäin juuri metafyyksisesti. Esimerkiksi Rae Langton (1998) ja Paul Guyer (1998) kuitenkin taas vastustavat Allisonin tulkintaa syyttäen sitä transsendentaalisen idealismin vesittämisestä.

3.6 Kahden aspektin tulkinnat - Allisonin tulkinta

Allison puolustaa Kantin transsendentaalista idealismia. Jotkut tutkijat taas näkisivät Kantin mieluummin transsendentaalisena realistina. Allison väittää, että transsendentaalinen idealismi ja sen suhde Kantin muuhun filosofiaan ymmärretään usein väärin. Allisonin (2004, xiii-xv) mukaan transsendentaalinen idealismi on välttämätöntä koko Kantin filosofiselle systeemille.

Allisonin tulkinnassa keskeistä on se, että hänen mukaansa ei ole olemassa kahta eri objektityyppiä, joista toiset olisivat ontologisesti perustavampia kuin toiset, vaan on olemassa *kaksi erilaista objektin käsitettä*. Toiseen käsitteeseen (objekti ilmiönä) sisältyy viittaus objektin kokemisen välttämättömiin ehtoihin, kun taas toiseen käsitteeseen (objekti sinänsä) ei sellaista sisälly. Näin ollen erottelu ei ole lainkaan ontologinen tai metafyyksinen. Ilmiöt ovat yksinkertaisesti asioita sellaisina kuin ne meille ilmenevät, ja asiat sinänsä ovat näitä täsmälleen samoja asioita abstraktoituna

siitä tavasta, joilla koemme ne. (Schulting 2011, 2.)

Varsinainen kysymys tässä epäilemättä onkin: onko asia silloin enää oikeasti sama asia? Jos otamme joltakin objektilta, kuten vaikkapa punaiselta muoviselta tuolilta, pois sen, mitä siitä tiedämme kokemuksen perusteella, jääkö jäljelle enää mitään muovista tai muutakaan tuolia? Toisin sanottuna, jos otamme objektilta (ilmiöltä) sen muodon pois ja jätämme vain materiaalin, onko se edelleen sama asia? Vai pitäisikö ajatella, että ”kokemusmateriaalin maailma” (asioiden sinänsä maailma) on ikään kuin potentiaalinen maailma, josta intuitiot ja ymmärrys tekevät aktuaalisen?

Kantin omasta tekstistä löytyy tosin tukea myös Allisonin kannattamalle epistemologiselle kahden aspektin tulkinnalle. Käsitellessään sitä, minkälaisessa vaikuttavassa suhteessa oliot sinänsä ovat ilmiöihin, Kant (2005, §53, 173, omat kursivointini) kirjoittaa: ”[n]äin siis luonto ja vapaus voidaan ristiriidatta liittää *samaan olioon*, mutta eri suhteissa – toisaalta *ilmiönä*, toisaalta *oliona sinänsä*.” Tässä Kant antaa selvästi ymmärtää, että voisimme tosiaan ajatella käsitteiden ”ilmiö” ja ”olio sinänsä” viittaavaan samaan olioon, ainoastaan käsitettynä eri tavoin ja eri yhteydessä.

Episteemisen tulkinnan kannattajista voidaan mainita myös Rae Langton. Langton (1998) nimittää Kantin käsitystä asioista itsestään *episteemiseksi nöyryydeksi*. Tällä hän viittaa Kantin ajatukseen substansseista sellaisten intrinsisten (eli ”sisäisten”) ominaisuuksien kantajina, joista emme voi tietää mitään. Tiedollamme on siis ylittämättömät rajat. Juuri tätä rajojen tunnustamista ja hyväksymistä Langton nimittää Kantin episteemiseksi nöyryydeksi. (Langton 1998, Abstract.)

3.7 Kahden maailman tulkinnat

Schultingin (2011, 3) mukaan Kant -tutkimuksessa on alettu viime vuosina kuitenkin jälleen palata metafyyysisempään tulkintaan. Tätä linjaa edusti 1980- ja 1990-luvuilla merkittävästi Karl Ameriks, ja sen jälkeen sitä ovat jatkaneet esimerkiksi Rae Langton, James Van Cleve, Lucy Allais ja T.K. Seung. Käsittelen seuraavassa esimerkinomaisesti Allaisin ja Seungin tulkintoja.

3.7.1 Allaisin tulkinta

Yllä olen esittänyt, että transsendentaalisen idealismin tulkintalinjat voidaan jaotella kahteen sen mukaan ajatellaanko jako ilmiöihin ja asioihin sinänsä epistemologiseksi vaiko metafyyksiseksi. Allaisin (2007) voidaankin katsoa edustavan pikemminkin kahden maailman tulkintaa kuin kahden aspektin tulkintaa, joskin Allaisin tapauksessa voitaisiin ehkä puhua maltillisesta kahden maailman tulkinnasta. Kuitenkin selvää on, että Allais pitää kahden aspektin tulkintaa yksinkertaistavana ja harhaanjohtavana (Allais 2007, 462). Toisaalta tämän yksinkertaistavan (epistemologisen) kahden aspektin tulkinnan vaihtoehtona on hänen mukaansa usein ollut fenomenalistinen tulkinta Kantista. Myös jälkimmäinen on Allaisin mukaan väärä, sillä Kantin ei todellakaan voida yksiselitteisesti katsoa olevan fenomenalisti ilmiöiden suhteen.

Allaisin (2007, 460) mukaan kaksi päätulkintalinjaa transsendentaalisesta idealismista ovat oikeastaan (1) epistemologinen tulkinta ja (2) fenomenalistinen tulkinta, joka usein kyllä liittyy kahden maailman tulkintaan. Allaisin näkemys on, että epistemologinen tulkinta on liian yksinkertaistava, ja fenomenalistinen taas on selkeästi väärä tulkinta, sillä se on yksinkertaisesti monin paikoin ristiriitainen Kantin oman tekstin kanssa. Sen sijaan kahden maailman tulkinta voi hänen mukaansa tulla kysymykseen, tosin ilman fenomenalismia. Näin ollen Allais vastustaakin sekä epistemologista tulkintaa että fenomenalistista kahden maailman tulkintaa. Jäljelle jää hänen kannattamansa ei-fenomenalistinen kahden maailman tulkinta.

Allais tarkoittaa fenomenalismilla tässä yhteydessä sellaista näkemystä, jonka mukaan ilmiöt ovat joko olemassa vain mentaalisina olioina, tai ainoastaan kokevien subjektien ollessa tietynlaisissa mentaalisissa tiloissa. Fenomenalistinen tulkinta Kantista ei Allaisin mukaan tule kysymykseen, sillä esimerkiksi kokemuksen analogioita käsittelevässä osassa Kant sanoo empiiristen todellisten objektien muun muassa olevan olemassa riippumatta siitä havaitaanko ne, muodostuvan pysyvästä materiaalista ja olevan kausaalisessa vuorovaikutuksessa toisiinsa. (Allais 2007, 461.)

Toisaalta Kant kyllä sanoo toistuvasti, että ilmiöt ovat vain representaatioita (tai

mielteitä), eivätkä ne ole olemassa ilman mahdollista kokemustamme niistä. Kyse ei nähdäkseni olekaan siitä, että objektit koetaan, vaan siitä, että objektit on mahdollista kokea. Kantin mukaan nimittäin kokemuksen mahdollisuuden yleiset ehdot ovat totta empiirisesti todellisista objekteista. (Vrt. Allais 2007, 461-462.)

Koko asian ydin on oikeastaan seuraava. Ilmiöiden olemassaolo kyllä riippuu mielestä, mutta se ei tarkoita, että ilmiöt olisivat olemassa vain mielessä tai mielentiloina, niin kuin fenomenalistinen tulkinta esittäisi. Allaisin (2007, 463, oma suomennokseni) sanoin: ”kantilaiset ilmiöt ovat meistä riippuvaisia, mutta samalla ne muodostavat objektiivisen, ulkoisen maailman: ne ovat empiirisesti todellisia [reaalisia] ja transsendentaalisesti ideaalisia.”

Allais puhuu esimerkkinä väristä, joka tulisi käsittää Kantin yhteydessä olioiden ominaisuudeksi, joka on silti riippuvainen mielestä. Siis, mielet ovat välttämättömiä edellytyksiä värien kokemiselle (ja olemassaololle), mutta eivät riittäviä, sillä tarvitaan vielä muutakin, nimittäin jotain, joka aiheuttaa tämän kokemuksen. Allaisin mukaan (2007, 464) Kantin käsittelyssä tarvitaankin suoran havaitsemisen teoria, eikä siis representaatioteoriaa. Allaisin tulkinta Kantista on, että emme havaitse jotain, joka *representoi todellisuutta*, vaan havaitsemme *itse todellisuutta* tietyllä ihmismielen jäsentämällä tavalla. Se mitä emme havaitse, on itse todellisuus sellaisenaan, ilman ihmismielen jäsenystä, siis ilman kategorioita ynnä muita käsitteitä. Kuitenkin myös havaitsemallamme todellisuudella, siis ilmiömaailmalla, on tietyssä mielessä objektiivinen olemassaolo, kunhan ilmiöiden transsendentaalisten ehtojen olemassaolo on hyväksytty. Näin ollen voimme puhua kahdesta laadultaan erilaisesta maailmasta, siis ilmiömaailmasta ja todellisuudesta sellaisenaan.

3.7.2 Seungin tulkinta

T.K.Seung edustaa kahden maailman tulkintalinjaa, jonka hän katsoo olevan perinteinen tulkinta Kantin idealismista. Seungin (2007) tulkinta kuitenkin poikkeaa hieman Allaisista ainakin siinä, että Seung (2007, viii) katsoo Kantin olevan tietyssä mielessä fenomenalisti. Tämä kuitenkin koskee vain yhtä subjektiivisen kokemuksen tasoa, joten ei ole aivan selvää missä mielessä Seungin tulkinta lopulta eroaa Allaisista.

Seung (2007, 5) katsoo Kantin filosofian olevan nimeltään transsendentaalifilosofiaa siksi, että se on teoria inhimillisen kokemuksen ja tiedon transsendentaalisista elementeistä. Toisin sanottuna se on teoria kokemuksen ja tiedon välttämättömistä ehdoista. Nämä ehdot eli transsendentaaliset elementit kuuluvat transsendentaaliselle subjektille, kun taas empiiriset elementit kuuluvat empiiriselle subjektille. Nämä kaksi subjektia eivät ole erillisiä olioita tai muuta vastaavaa, vaan yhden kognitiivisen subjektin osia, komponentteja.

Seung tulkitsee Kantin keskeiset transsendentaaliseen idealismiin liittyvät käsitteet seuraavasti. *Empiirinen ideaalisuus* tarkoittaa, että jokin on olemassa vain suhteessa empiiriseen subjektin [empiiriselle subjektille eli havaitsijalle]. Tällöin sen olemassaolo on empiirisesti subjektiivista. Tämä on Berkeleyyn idealismin kanta; Berkeleylle esimerkiksi puu on olemassa vain sen havaitsijalle. *Empiirinen reaalisuus* taas tarkoittaa, että jokin on olemassa itsenäisesti eli riippumatta siitä, onko jokin empiirinen subjekti sitä tarkastelemassa. Tällöin sen olemassaolo on empiirisesti objektiivista. (Seung, 21.)

Vastaavasti *transsendentaalinen ideaalisuus* tarkoittaa sitä, että jonkin olemassaolo riippuu transsendentaalisesta subjektista ja *transsendentaalinen reaalisuus* sitä, että jokin on olemassa riippumatta transsendentaalisesta subjektista. Seungin mukaan Kantin teoriassa ilmiöt ovat transsendentaalisesti ideaalisia ja empiirisesti reaalisia, eli riippuvaisia transsendentaalisesta subjektista, mutta riippumattomia empiirisestä subjektista. (Seung 2007, 21-22.)

Seungin (2007, viii) mukaan empiirisellä tasolla Kant kannattaa lähtökohtaisesti Humen fenomenalismia, jonka mukaan empiiriset intuitiot ja niiden tuottamat vaikutelmat ovat täysin subjektiivisia. Kantin mukaan nämä subjektiiviset vaikutelmat voidaan kuitenkin muuntaa objektiivisesti havaittavaksi maailmaksi aprioristen käsitteiden ja intuitioiden avulla. Juuri tämä on niiden transsendentaalinen funktio ja Kantin transsendentaalisen idealismin ydin. Kantin teoria ei jää Humen subjektiiviseen fenomenalismiin, vaan päättyy transsendentaaliseen idealismiin ja empiiriseen realismiin.

Kantin transsendentaalifilosofian voidaan Seungin mukaan ajatella perustuvan kolmelle askeleelle. Ensimmäinen askel on apriorisen tiedon olemassaolon todistaminen ylipäänsä. Tätä Seung nimittää myös tiedon geneettiseksi apriorisuudeksi ⁹. Keskeistä on, että tällaiset a priori -elementit edeltävät kaikkia empiirisiä elementtejä. (Seung 2007, viii.)

Toinen askel on siirtyminen geneettisestä (metafyysisestä) apriorisuudesta episteemiseen apriorisuuteen. Tämä tarkoittaa sen osoittamista, että edellä mainitut (empiirisiä elementtejä edeltävät) aprioriset elementit *tiedetään välttämättömiksi*. (Seung 2007, viii.)

Kolmas askel on siirtyminen episteemisestä apriorisuudesta ja välttämättömyydestä olioiden objektiivisuuden mahdollisuuteen. Objektiivisuus ei alun perin kuulu olioille, koska kaikki oliot ovat riippuvaisia subjektista. Oliot tai objektit voivat olla objektiivisia vain jos ne ovat välttämättömiä (episteemisesti apiorisia). Toisin sanoen objektiiviset ominaisuudet ovat sellaisia, jotka tiedetään välttämättömiksi. Ominaisuudet taas ovat välttämättömiä vain silloin, jos ne ovat apiorisia [metafyysisesti]. Näin ollen olioiden objektiivisuus ja Kantin transsendentaalisuus-argumentti perustuvat puhtaiden intuitioiden ja kategorioiden (geneettiseen) apriorisuuteen. (Seung 2007, viii.)

Metafyysisessä deduktiossa kategoriat osoitetaan apiorisiksi osoittamalla niiden täydellinen yhteensopivuus ajattelun loogisten funktioiden kanssa. Transsendentaalisessa deduktiossa taas on osoitettu kategorioiden mahdollisuus intuition objekteja koskevan apriorisen tiedon muotoina. (Kant 1998, B 159.)

Transsendentaalinen deduktio koskee kategorioiden validiuden osoittamista. Kategoriat ovat Kantin filosofiassa ymmärryksen puhtaita käsitteitä, joita ymmärrys tarvitsee voidakseen ajatella ensimmäistäkään asiaa (objektia). Samalla kategoriat ovat objektien yleisiä predikaatteja. Toisin sanoen ne ovat jokaisen ajateltavan kohteen predikaatteja. (Seung 2007, 35.)

⁹ *genetic apriority*, joka voisi ehkä kääntyä myös ”rakenteelliseksi” tai ”metafyysiseksi” apriorisuudeksi.

Kantin mukaan on olemassa kaksi tapaa perustella käsitteen validius. Nämä tavat ovat (1) empiirinen ja (2) transsendentaalinen tapa. Hume käytti ensimmäistä tapaa, jossa idean käsite jäljitetään sen synnyttäneeseen vaikutelmaan. Tämän tavan kannalta järjen puhtaat käsitteet (kategoriat) eivät ole valideja. Toisin sanoen ne ovat epäpäteviä, koska niille ei löydy mitään kohdetta ilmiöiden joukosta. (Seung 2007, 38.)

Kant ehdottaakin kategorioiden validoimiseksi transsendentaalista tapaa. Siinä on kyse ennen kaikkea käsitteiden ja niiden kohteiden (objektien) suhteen uudelleenajattelusta. Sekä empirismissä että perinteisessä metafysiikassa on ajateltu objektien olevan ensisijaisia suhteessa käsitteisiin. Tällöin ajatellaan, että käsite mukautuu objektiin. Kantin ”kopernikaaninen vallankumous” on se, että hän ajattelee tämän suhteen olevan juuri toisin päin. Kantin mukaan käsitteet ovat ensisijaisia suhteessa objekteihin, eli objekti mukautuu käsitteeseen. (Seung 2007, 38.)

Tämän käänteisen tai vallankumouksen jälkeen kategorioiden olemassaoloa ei tarvitse tai ei edes voi perustella empiirisesti, siis siten, että etsittäisiin ilmiömaailmasta sellainen kohde, joka on synnyttänyt kategoriat, tai joihin kategorioiden tulisi mukautua.

Seungin (2007, x) mukaan Kantin transsendentaalista idealismia ja sen kopernikaanista käännettä voidaan kuvata konstruktivistiseksi siinä mielessä, että käsitteitä ei sovelleta itsestään oleviin asioihin. Toisin sanottuna ei ole kyse käsitteiden mukautumisesta objekteihin, vaan objektien mukautumisesta käsitteisiin.

3.8 Skematismi

Seungin (2007, 54) mukaan Kantilla objektien ja käsitteiden suhde on seuraava: objekti voidaan ”alistaa” käsitteelle vain, jos objekti ja käsite ovat homogeenisiä. Kun näin on, käsite voidaan intuitoida (havaita) objektissa. Homogeenisuus tarkoittaa tässä jonkinlaista yhteensopivuutta tai yhteismitallisuutta. Puhtaat käsitteet eivät koskaan ole homogeenisiä eli yhteismitallisia empiiristen intuitioiden kanssa. Esimerkiksi kausaalisuuden käsitettä ei vastaa mikään impressio, eikä mitään objektia voida näin

ollen alistaa kausaalisuuden kategorialle. Tämä on tietysti suuri ongelma, sillä yleinen oletus on, että empiiriset objektit ovat kausaalisuhteessa toisiinsa. Ylipäänsä skematismi on Kantin teoria siitä, miten kategorioita voidaan soveltaa intuitioihin. (Seung 2007, 54-55.)

Skematismi on siis Kantin systeemissä vastaus siihen, miten puhtaat käsitteet (kategoriat), joiden alkuperä on mielessä, ja empiiriset intuitiot (aistihavainnot mielteinä), joiden alkuperä on todellisuudessa sinänsä, ovat yhteydessä toisiinsa. Toisin sanottuna kyse on siitä, että jonkin täytyy yhdistää seuraavat kaksi keskenään yhteensopimatonta asiaa: (1) *aistikokemukset* ja (2) *puhtaat (ymmärryksen) käsitteet*. Kantin mukaan puhdas käsite ei olisi *todellinen*, mikäli sitä ei voisi soveltaa empiiriseen todellisuuteen, tai mikäli siitä ei olisi hyötyä sen ymmärtämisessä. Puhtaat käsitteet eivät kuitenkaan ole koskaan havaittavissa missään intuitioissa, vaan niiden olemassaolo ymmärretään järjen avulla. Puhtaita järjen käsitteitä voidaan kuitenkin soveltaa empiiriseen todellisuuteen skeemojen avulla. Skeemat ovat eräänlaisia (mielikuvituksen ajassa luomia) sääntöjä, jotka toimivat puhtaiden käsitteiden ja intuitioiden välisenä linkkinä.

Voimme verrata tätä Berkeleyn väitteeseen siitä, että ideat eivät voi koskaan muistuttaa mitään muuta kuin ideaa. John Lockehan oli väittänyt, että olioiden primäärisia ominaisuuksia koskevat ideat muistuttavat itse olion ominaisuuksia. Nämä empiristit tietysti ajattelivat, että mitään puhtaita ymmärryksen käsitteitä ei ole olemassa, vaan että kaikki käsitteet tai ideat ovat empiirisen kokemuksen ja kokemuksen reflektoinnin tulosta. Kant on samaa mieltä niin pitkälti kuin on kyse empiirisistä (a posteriori) käsitteistä, mutta puhtaiden (a priori) käsitteiden kohdalla tilanne on mutkikkaampi. Kant siis ajattelee, että on olemassa sellaisia ”puhtaita käsitteitä”, jotka eivät ole peräisin kokemuksesta, eivätkä ne sellaisenaan ole löydettävissä ainoastakaan kokemuksesta. Ne eivät silti ole myöskään mitään keksittyjä mielikuvituksen tuotteita, vaan täysin todellisia käsitteitä, jotka jäsentävät kaiken inhimillisen kokemuksen perustavalla, kaikille yhteisellä tavalla.

Puhtaita käsitteitä siis voidaan soveltaa, ja on pakko soveltaa, havaittuun todellisuuteen. Tarkemmin sanottuna Kantilla käsitteitä sovelletaan intuitioihin. Empiiristen

(kokemusperäisten, aposterioristen) käsitteiden kohdalla intuitiot ovat esimerkkejä, ja puhtaiden käsitteiden kohdalla intuitiot ovat skeemoja. (Huom. intuitio vaikuttaa olevan pikemminkin havaitsemisen tapa – nuoli jossakin esimerkissä – kuin havaittu asia – esimerkissä se jota nuoli osoittaa – , joskin intuitio toisaalta määrittää myös havaittua oliota.)

Koska aistihavainnot ovat luonteeltaan täysin erilaisia kuin puhtaat käsitteet, täytyy olla jotain joka yhdistää nämä kaksi, ja kertoo miten kategorioita milloinkin sovelletaan. Tällaiset yhdistäjät ovat transsendentaalisia skeemoja. Skeemat yhdistävät ”sisällöttömät ajatukset” ja sokeat ”käsitteettömät intuitiot”.

3.9 Yhteenveto transsendentaalisesta idealismista

Keskustelu transsendentaalisen idealismin luonteesta on niin monimuotoista, että toisinaan tuntuu siltä, että kaikki on otettu jo huomioon tai ettei tulkinnoissa lopulta olekaan mitään merkittäviä eroja. Allisonin epistemologinen luenta on eräässä mielessä helppo ja ymmärrettävä vaihtoehto, mutta onko se jopa liian helppo: voivatko Kantin ilmiön käsite ja asian sinänsä käsite kuitenkin viitata samaan asiaan?

Nähdäkseni kahden yllä käsitellyn tulkintalinjan ero voitaisiin hahmottaa – ei pelkästään maailmojen lukumäärän tai erottelun luonteen kautta vaan – myös kokevan subjektin luonteen kautta. Kuten muistamme, Allisonin mukaan ei ole olemassa kahta objektityyppiä, vaan kaksi eri objektin käsitettä. Allisonin tulkintaa vastaan asettuu selvästi Seungin tulkinta, jonka mukaan on kaksi objektityyppiä, sillä on kaksi subjektityyppiä. Empiirisen subjektin objektit ovat empiirisiä objekteja ja transsendentaalisen subjektin objektit ovat transsendentaalisia objekteja.

Kartesiolaista idealismia kritisoidessaan Kant (1998, B 275) pyrki todistamaan sen, että sisäinen kokemus, jota Descartes ei sinänsä epäillyt, ei ole ylipäänsä mahdollista ilman oletusta ulkoisesta kokemuksesta. Kant tarkoitti siis ulkoisella kokemuksella sellaista kokemusta, jonka kohteena on todellinen empiirinen ulkoinen objekti, eikä vain jokin mielensisäinen objekti. Ulkoinen kokemus ei kuitenkaan viittaa kokemukseen asioista

sinänsä, sillä ne eivät ole koettavissa eivätkä tiedettävissä. Kokemuksen mahdollisuuden ehdot, jotka Kant Puhtaan järjen kritiikissä esittää, ovat totta empiirisistä todellisista objekteista, mutta eivät asioista sinänsä; asiat sinänsä toimivat materiaalina ilmiöille, jotka saavat muotonsa juuri kokemuksen välttämättömistä ehdoista.

Kant (2005, 94, oma kursivointini) kirjoittaa:

Annan siis aistien välityksellä mieltämiemme asioiden pitää todellisuutensa. Rajoitan vain näitä asioita koskevaa aistimellista havainnointiamme siinä suhteessa, että se ei missään kohdin, ei edes ajan ja avaruuden puhtaissa havainnoinneissa, miellä enempää kuin näiden asioiden ilmiön. Sen sijaan se ei koskaan miellä niiden *laatua* sellaisina kuin ne sinänsä ovat.

Myös seuraava lainaus – Kantin oma määrittely transsendentaalisesta idealismista – nähdäkseni tukee ajatusta, että juuri *ilmiöt* ovat sekä transsendentaalisesti ideaalisia että empiirisesti reaalisia:

Transsendentaalisessa estetiikassa olemme osoittaneet, että kaikki mikä havaitaan ajassa ja tilassa – siis kaikki mahdolliset kokemuksen objektit – ovat vain ilmiöitä eli pelkkiä representaatioita, joilla sellaisina kuin ne meille representoituvat – ulotteisina kappaleina tai sarjoina muutoksia – ei ole itsessään mitään ihmismielestä riippumatonta olemassaoloa. Tätä oppia nimitän *transsendentaaliseksi idealismiksi*. Realisti – transsendentaalisessa mielessä – ajattelee näiden modifikaatioiden, pelkkien representaatioiden olevan asioita sinänsä. (Kant 1998, B 519, oma käännökseni.)

Loppujen lopuksi meidän on tyydyttävä siihen, että Kantin mukaan asioista sinänsä tai niiden suhteista sinänsä emme voi tietää mitään. Kuitenkin se koettu todellisuus eli ilmiömaailma, joka muodostuu siitä, että kokeva kognitiivinen subjekti jäsentää asioiden sinänsä tarjoamaa materiaa, on osin tästä subjektista riippuvainen ja osin riippumaton. Kaikkein perustavimmilta transsendentaalisilta osiltaan se on olemassaoloon myöten riippuvainen transsendentaalisen subjektin havainnon muodoista ja ymmärryksen kategorioista. Kuitenkin empiirisessä mielessä

ilmiömaailma on (empiirisistä) subjekteista riippumaton, jolloin voimme tietää sen esimerkiksi säilyvän ajassa ja tilassa, ja voimme myöskin saada siitä objektiivista tieteellistä tietoa. Edellytys objektiiviselle tiedolle on Kantin mukaan tietysti transsendentaalisen idealismin ajatusten hyväksyminen ja soveltaminen. Tätä ajatusta kuvaa hyvin Kantin seuraava kirjoitus Prolegomenan lopusta, jossa hän vertaa omaa kriittistä (transsendentaalista) idealismiaan perinteiseen metafysiikkaan, ja sen mahdollisuuksiin saavuttaa pätevää tietoa:

Kriittinen filosofia ajaa haaveilun pois tästä viimeisestäkin kätköpaikastaan – haaveilun, jota ei valistuneena aikana voi ilmetä enää muuten kuin piiloutuneena koulumetafysiikan taakse, jonka suojasta käsin se uskaltaa ikään kuin ravota kärkeä vastaan. Ja loppujen lopuksi metafysiikan opettajalle on pakko olla tärkeää, että hän pystyy sanomaan yleisen hyväksynnän vallitessa, että se mitä hän esittää, on nyt lopultakin *tiedettä*, joka näin tuottaa yhteisölle todellista hyötyä.

(Kant 2005, 232.)

4 Primaariset ja sekundaariset ominaisuudet Kantin transsendentaalisessa idealismissa

*Aivan yhtä vähän kuin voidaan pitää idealistina sitä, joka katsoo, etteivät värit ole olioihin sinänsä vaan ainoastaan näköaistiin liittyviä muunnelmia, voidaan myöskään minun oppiani kutsua idealistiseksi vain siitä syystä, että olen todennut vielä useampien, jopa **kaikkien kappaleiden havainnoinnin muodostavien ominaisuuksien** kuuluvan pelkkiin ilmiöihin, sillä toisin kuin todellisessa idealismissa tässä ei kumota sen olion olemassaoloa, joka ilmenee.*

(Kant 2005, 88-89.)

Työni on tullut siihen pisteeseen, jossa on aika katsoa mitä Kant todella ajatteli erottelusta primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin, ja missä mielessä erottelu voidaan tehdä hänen transsendentaalisen idealisminsa sisällä¹⁰. Kuten muistamme, tässä erottelussa on ollut enne kaikkea kyse siitä, että (aineellisten) kappaleiden tiettyjen ominaisuuksien katsotaan olevan ensisijaisia tai välttämättömiä kappaleille, kun taas toisten ominaisuuksien katsotaan olevan tietyssä mielessä toissijaisia. Usein toissijaisina pidettyjen ominaisuuksien on katsottu joko olevan jossain mielessä havaitsijan tai kokijan aikaansaannosta, tai selittyvän ensisijaisilla ominaisuuksilla, kun taas ensisijaisten ominaisuuksien on ajateltu kuuluvan oliolle riippumatta havaitsijasta tai kokijasta, ja selittävän muut ominaisuudet.

Kantin voitaisiin eräässä mielessä ajatella esittäneen Puhtaan järjen kritiikissä ja Prolegomenassa perustelut romuttaa koko jaottelu, mutta tästä huolimatta hän itse kuitenkin tekee vastaavan erottelun. Mistä Kantin tekemässä jaottelussa siis on kyse ja miten se liittyy Kantin transsendentaalisen idealismin järjestelmään ylipäänsä?

¹⁰ Kant ei tosin yleensä itse käytä termejä ”primaarinen” ja ”sekundaarinen” ominaisuus. Kuitenkin on selvää, että hän useissa yhteyksissä viittaa kyseiseen erotteluun ja siihen liittyvään keskusteluun.

4.1 Alustavasti Kantin suhteesta Locken erotteluun ja Berkeleyyn idealismiin

Voimme lähestyä Kantin näkemystä yrittämällä suhteuttaa sitä Locken ja Berkeleyyn vastaaviin. Prolegomenaa lukiessa saattaa syntyä se ajatus, että Kant tulkitsee Locken erottelun Berkeleyyn tulkinnan kautta. Kant (2005, 88) yhdistää nimenomaan Lockeeseen käsityksen, että joillakin ominaisuuksilla ei ole lainkaan omaa olemassaoloa mieltämisemme ulkopuolella. Tähän Kant itse lisääkin sen, että itse asiassa millään ominaisuudella ei ole ainkaan omaa olemassaoloa mieltämisemme ulkopuolella. Tässä mielessä Kantin idealismi näyttää erehdyttävästi Berkeleyyn idealismilta. Sellaista se ei tietenkään ole, mutta on syytä silti katsoa missä mielessä Berkeleyyn näkemys osuu yksiin Kantin kanssa.

Berkeleyyn tulkinta ominaisuuksien erottelusta oli seuraavanlainen: erottelussa on kyse siitä, että primaariset ominaisuudet kuuluvat olioille itselleen eli ovat oliossa, mutta sekundaariset ovat olemassa vain mielessä. Berkeleyyn idealismin lähtökohta on kuitenkin se, ettei meillä ole mitään pääsyä mihinkään muuhun kuin havaitsemiimme ominaisuuksiin. Näin ollen Berkeleyyn mukaan kaikki ominaisuudet ovat itse asiassa sekundaarisia siten, että ne ovat mielestä riippuvaisia, eikä niitä ole olemassa ilman ihmismieltä. Tämän takia Berkeleyyn filosofinen systeemi onkin nimeltään subjektiivinen idealismi.

Kant (2005, 88) kirjoittaa Prolegomenassa:

Jo kauan ennen Locken aikoja, mutta etenkin hänen jälkeensä on yleisesti otaksuttu ja myönnetty, että ulkoisten olioiden lukuisista predikaateista voidaan olioiden olemassaololle haittaa tekemättä sanoa, etteivät ne kuulu näihin olioihin sinänsä, vaan ainoastaan niiden ilmiöihin, eikä niille ole mieltämisemme ulkopuolella mitään omaa olemassaoloa. Näihin predikaatteihin kuuluvat lämpö, maku, väri ja niin edelleen.

Tässä Kant siis aluksi viittaa Locken edeltäjiin, ja sitten näyttää tulkitsevan Lockeaa pitkälti samantyyppisesti kuin Berkeleyyn katsotaan tätä tulkinneen. Tällöin Kantin

mainitsevat predikaatit, siis ”sekundaariset ominaisuudet”, kuten lämpö ynnä muut, eivät kuulu olioille itselleen vaan ilmiöille. Tämän lisäksi Kantin mukaan ne ovat olemassa vain ”mieltämisessä”. Kant (2005, 88) jatkaa:

Johtuu täysin kiistämättömistä perusteista, että minä tärkeistä syistä luen pelkkiin ilmiöihin näiden lisäksi vielä muutkin kappaleiden laatumääreet – ne joita kutsutaan ensisijaisiksi (*qualitates primarias*) kuten ulottuvuus, paikka ja yleensä avaruus sekä kaikki, mikä on siitä riippuvaista.

Juuri berkeleylaisessa mielessä Kant voi siis sanoa olioiden ominaisuuksista, että kaikki *ilmiöiden ominaisuudet* todella ovat *sekundaarisia* juuri siten, että ne ovat riippuvaisia ihmismielestä. Kantin mukaan kaikki ilmiöt ominaisuuksineen ovat transsendentaalisesti ideaalisia, eli riippuvaisia transsendentaalisesta subjektista.

4.2 Kantin kaksi erottelua

Kuten johdannossa kirjoitin, Kantin voidaan katsoa puhuneen primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista kahdessa eri mielessä. Kant itse asiassa tekikin tavallaan *kaksi eri erottelua olioiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin*.

(1) Kantin (2005, 88) mukaan sekä ne ominaisuudet, joita perinteisesti on kutsuttu primaarisiksi että ne, joita on perinteisesti kutsuttu sekundaarisiksi, kuuluvat ainoastaan ilmiöille, eikä olioille sinänsä. Se, että kaikki ominaisuudet kuuluvat vain ja ainoastaan ilmiöille, tarkoittaa, että niiden olemassaolo on riippuvainen tietoisesta subjektista. Juuri tässä mielessä Kant on samaa mieltä kuin Berkeley. Tähän perustuen voisimmekin jopa nimittää Kantin ensimmäistä primaaristen ja sekundaaristen ominaisuuksien erottelua Kantin *berkeleylaiseksi erotteluksi*. Jos primaaristen ominaisuuksien tulkitaan siis käsitteenä tarkoittavan olioiden itsensä ominaisuuksia, joilla on niiden mieltämisestä riippumaton olemassaolo, niin silloin emme voi tietää niistä (ominaisuuksista) mitään. Tällöin Kantin mukaan kaikki tuntemamme olioiden ominaisuudet ovat sekundaarisia ominaisuuksia, eli ilmiöille kuuluvia ominaisuuksia. Tällaisen erottelun Kant tekee nimenomaisesti Prolegomenassa.

Kantin puolesta asia ei kuitenkaan ole tällä selvä. Prolegomenassa tämän asian käsittelyn on nähdäkseni vain tarkoitus korostaa, ettemme voi sanoa mitään asioista itsestään tai niiden ominaisuuksista. Kantin Prolegomenassa tekemä ”berkeleylainen erottelu” ei nähdäkseni liitykään ensisijaisesti pyrkimykseen ottaa kantaa Locken erotteluun, tai tarkentaa tai kritisoida sitä, vaikka toki tämäkin on epäilemättä ollut yksi Kantin päämääristä.¹¹ Pikemminkin Kant käyttää tässä yhteydessä erottelua hyväkseen selventäessään oman transsendentaalisen idealismin järjestelmänsä lukijoille. Sanoessaan, että kaikki kappaleiden laatumääreet – eli ominaisuudet – ovat vain ilmiötä, Kant sanoo siis yhtäältä sen, että kaikki mitä voimme tietää ja sanoa olioiden ominaisuuksista – ja jopa koko näiden ominaisuuksien olemassaolo – on riippuvaista todellisuuden jäsentävästä subjektista. Toisaalta Kantin ”berkeleylainen erottelu” tähdentää, että emme voi tietää tai sanoa yhtään mitään siitä, millaisia oliot sinänsä ovat – toisin sanottuna olioiden sinänsä ominaisuuksista.

(2) Sen sijaan me *voimme sanoa jotain ilmiöiden ominaisuuksista*. Kantin mukaan ilmiömaailman sisällä on täysin mahdollista saada objektiivista, pätevää tietoa fysikaalisista olioista eli kappaleista. Yksi Kantin teoreettisen filosofian pyrkimyksistä onkin todistaa Newtonin fysiikan pätevyyden perusteet. Ja juuri ilmiömaailman sisällä Kant tekee itse erottelun olioiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin. Tämä erottelu tehdään ennen kaikkea Puhtaan järjen kritiikissä, käyttämättä kuitenkaan varsinaisesti käsitteitä ”primaarinen” ja ”sekundaarinen” ominaisuus. Alla esitän, että Kantin varsinainen erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin perustuu samanaikaisesti sekä (1) tiettyjen ominaisuuksien tieteelliselle selittävyydelle että (2) ilmiöiden puhtaisiin a priori -muotoihin, eli aikaan ja avaruuteen.

Varsinkin fysikaalisen selittävyyden osalta Kantin näkemys on siis hyvin lähellä Lockeä ja muita mekanisteja, jotka näkivät olioiden primaaristen ominaisuuksien olevan juuri ne ominaisuudet, jotka mekanistisesti ja atomistisesti käsitetyssä fysiikassa ajateltiin olennaisiksi. Primaariset ominaisuudet ovat fysikaalisesti essentiaaliset ominaisuudet, joilla materian käyttäytymistä voidaan selittää ja joihin muut ominaisuudet voidaan palauttaa.

¹¹ Kantin voidaan katsoa tässä suhteessa olleen myös yksi lähde sille laajalle levinneelle tavalle (väärin)tulkita Locken erottelua, johon Berkeley jo varhaisemmin kuului (ks. Hatfield 2011, 316).

4.3 Tarkentavasti Kantin suhteesta Locken erotteluun ja Berkeleyyn idealismiin

Kantin näkemyksen hahmottamiseksi on hyödyllistä vielä hetkeksi palata tarkastelemaan Locken ja Boylen mekanistista näkemystä ominaisuuksista. Edellä en ole tyhjentävästi käsitellyt yhtä kappaleiden ominaisuuksien kannalta olennaista asiaa. Täsmennystä vaativa kysymys liittyykin siihen, missä mielessä sekundaariset ominaisuudet *eivät ole* kappaleella itsellään. Onhan nimittäin luontevaa ajatella, että jos jokin olio toistuvasti ja verrattain yleisesti koetaan tietyn värisenä, siinä on vähintäänkin oltava jotain, joka saa aikaan sen, että olio koetaan tietyn värisenä. Kuten muistamme, Berkeleyyn idealismissa värin kokemus jäisi täysin subjektiiviseksi, solipsiseksi kokemukseksi ilman oletusta Jumalasta, joka saa aikaan kaikille yhteiset kokemukset esimerkiksi puusta ja sen lehtien vihreydestä. Näin ollen Berkeleylla sen enempää primaariset kuin sekundaariset ominaisuudetkaan eivät ole olemassa missään materiaalisessa oliossa. Sen sijaan ne ovat olemassa vain kokemuksessa, jonka saa aikaan viime kädessä Jumala.

Boyle ja Locke taas näyttävät olevan yhtä mieltä siitä, että sekundaariset ominaisuudet, kuten esimerkiksi väri, *sekä ovat että eivät ole* kappaleessa. Tämä johtuu siitä, että he käyttävät ominaisuutta ilmaisevaa sanaa (esimerkiksi väri 'punainen') kahdessa eri merkityksessä. Yhtäältä väri tarkoittaa todella (a) *koettua* väriä, ja toisaalta se tarkoittaa (b) *kappaleessa olevaa kykyä* tuottaa väriaistimus. Voidaan puhua väristä *kokemuksessa* ja väristä *kohteessa*, tai oliossa. Nämä eivät mekanistien mukaan ole kuitenkaan sama asia, vaikka niistä puhutaankin samalla sanalla.

Mekanistien mukaan siis sana 'punainen' tarkoittaa todellisuudessa kahta täysin erilaista asiaa, kun taas esimerkiksi Aristoteleen mukaan ne tarkoittavat samaa. Hänen käsityksessään punaisen kokemuksessa ja itse punaisissa kappaleissa tosiaan on läsnä täsmälleen sama asia, 'kvalitatiivinen muoto'. Esimerkiksi Locken mukaan punainen väri sellaisena kuin se koetaan on siis kuitenkin olemassa vain mielessä. (Hatfield 2011, 307.)

Olisi siis todellakin täysin mahdollista ajatella, että sellaiset ominaisuudet kuin keltainen ja makea, ovat jossakin mielessä kvalitatiivisesti samanlaisina sekä kohteessa että kokijassa. Tämä olisi kuitenkin Locken vastaavuussuhteen vastaista, sillä hänen mukaansa vain primaaristen ominaisuuksien ideoilla on todellinen vastaavuus nämä ideat aiheuttaviin ominaisuuksiin. Tämä on huomionarvoista sen takia, että Kantin tapauksessa asia on lähes samoin: ilmiömaailman sisäisillä olioilla eli ilmiöillä on sekä todellisia objektiivisia ominaisuuksia, kuten muoto ja koko, että täysin subjektiivisia vaikutuksia, kuten väri. Kantin omassa primaaristen ja sekundaaristen ominaisuuksien erottelussa subjektiivisuuden ja objektiivisuuden käsitteet ovatkin merkittävässä osassa.

Kantin suhde Berkeleyyn erotteluun on siis ennen kaikkea se, että Kant tekee ”berkeleylaisen erottelun” lähinnä selventääkseen oman idealisminsa luonnetta. Kant (2005, §52 c, 168-169) kirjoittaa:

Kun puhun kohteista ajassa ja avaruudessa, en puhu olioista sinänsä, koska en tiedä niistä mitään, vaan ainoastaan olioista ilmiössä, toisin sanoen kokemuksesta erityisenä objektien tiedostamisen lajina, joka on ainoa ihmiselle suotu. Siitä, mitä nyt ajattelenkaan avaruudessa tai ajassa, minun ei pidä sanoa että se olisi sinänsä avaruudessa ja ajassa ilman tätä ajatustanikin. Silloin näet olisin ristiriidassa itseni kanssa, koska avaruus ja aika kaikkine siinä olevine ilmiöineen eivät ole olemassa sinänsä ja minun mielteideni ulkopuolella, vaan ne ovat pelkkiä mieltämisen lajeja, ja on ilmeisen ristiriitaista sanoa, että pelkkä mieltämislaji on olemassa myös mielteemme ulkopuolella. Aistien kohteet ovat olemassa vain kokemuksessa; jos niille antaa oman, sinänsä pysyvän olemassaolon myös ilman kokemusta tai ennen sitä, merkitsee se, että kuvittelee kokemuksen olevan todellista myös ilman kokemusta tei ennen tätä.

Tämä pitkä lainaus kuvaa hyvin Kantin erottelua ilmiöihin ja olioihin sinänsä, mutta se sisältää myös paljon elementtejä, jotka voisivat hyvin kuulua Berkeleylle. Aivan samoin kuin Berkeley, Kant sanoo että kokemuksemme objektit ovat tietysti riippuvaisia kokemuksesta. Berkeleyyn idealismin ydin oli siinä ajatuksessa, että kaikki mitä varsinaisesti koemme on ideoita, ja ideat ovat inhimillisiä mielteitä, joten kaikki mitä

ylipäänsä on olemassa, on inhimillisiä mielteitä eli ideoita. Berkeleyn näkökulmasta emme voi sanoa koskaan olleemme tekemisissä minkään ei-idean kanssa.

Koska Berkeley oli todellinen empiristi, hän päätyi siihen lopputulokseen, että mitään muuta kuin ideoita ei ole olemassa; kaikki on ideaalista eli mieltämisestä riippuvaista. Kant sen sijaan ei ollut sitoutunut empiriseen ohjelmaan samassa mielessä. Kantille ei ollut ongelma – vaan päinvastoin ratkaisu – sanoa, että oliot sinänsä ovat varmasti olemassa, vaikkemme koskaan ole niiden kanssa sellaisenaan tekemisissä. Berkeleyn ja Kantin erottaakin erityisesti kaksi asiaa:

- (1) ensinnäkin, vaikka sekä Kantin että Berkeleyn mukaan koettua oliota (Kantin sanoin ilmiötä) ei ole olemassa ilman kokemusta, Kantin järjestelmässä koetun olion ”takana” on kuitenkin ”materiaalinen syy”¹² eli olio sinänsä. Berkeleylla mitään materiaalista syytä koetuille olioille eli ideoille ei ollut¹³. Tässä mielessä Berkeley oli Kantin termin *empiirinen idealisti*.
- (2) Toiseksi, koska Berkeley ei ajatellut, että mitään materiaalista, tai minkäänlaista muuta kuin ideoita, saattoi olla olemassa, hänen systeemissään ei oikeastaan tarvita mihinkään kaikkea kokemusta jäsentävää transsendentaalista subjektia. Berkeleylla kokemus on sellainen kuin sen kohde eli ideat määräävät. Niinpä Kantin termin Berkeley oli myös *transsendentaalinen realisti*; Berkeleyn teoriassa olioiden olemassaolo ei riipu mistään transsendentaalisesta, vaan empiirisestä subjektista.

On aiheellista huomauttaa, että vaikka Kant käsittelee monin tavoin olioiden ominaisuuksia koskevia kysymyksiä, hän ei useinkaan käytä termejä primaariset ja sekundaariset ominaisuudet. Prolegomenan kohta (2005, 88), jota yllä (4.1) on jo käsitelty, on tässä suhteessa poikkeus. Kuten olen jo esittänyt, Prolegomenassa tehty ”berkeleylainen” erottelu pyrkii lähinnä tähdentämään ilmiöiden ja olioiden sinänsä

12 En tarkoita tässä materiaalisella mitään fysiikaalisesti materiaalista, joka olisi luonteeltaan ajallistilallista. Viittaan tässä ”materiaalisella” Kantin tapaan ajatella ilmiöiden koostuvan ”materiasta”, joka on peräisin olioilta itseltään, ja ”muodosta”, joka on peräisin subjektilta.

13 Berkeleyn mukaan ideoita ei voi aiheuttaa mikään laadultaan ideoista eroava, kuten materiaallinen maailma. Sen sijaan ideat aiheuttaa Jumala, joka on luonteeltaan ideaalinen.

eroa. Puhtaan järjen kritiikissä Kant sen sijaan tekee todellisen erottelun ilmiöiden ensisijaisiin tai todellisiin, objektiivisiin ominaisuuksiin sekä toissijaisiin, subjektiivisiin ominaisuuksiin. Puhtaan järjen kritiikissä Kant ei kuitenkaan käytä klassisia termejä primaariset ja sekundaariset ominaisuudet.

Kantin suhde Locken erotteluun on siinä mielessä kahtalainen, että Prolegomenassa (2005, 88) Kant nimenomaisesti hylkää Locken erottelun sen vuoksi, että siinä väitetään voitavan tietää jotain olioiden sinänsä ominaisuuksista. Emme koskaan voi Kantin mukaan tietää olioiden primaarisia ominaisuuksia, jos niillä tarkoitetaan olioiden itsensä ominaisuuksia, vaan voimme tietää vain ilmiöiden ominaisuuksia. Puhtaan järjen kritiikissä tehdyt tarkennukset kuitenkin osoittavat, että jos pitäydymme Kantin kohdalla ilmiömaailman olioita koskevissa käsityksissä, niin Locken ja Kantin käsitykset ovat monilta osin vastaavat. Tällöin molempien filosofien näkemyksessä primaarisia ominaisuuksia ovat vain fysikaalisesti objektiiviset, tilalliset ominaisuudet. Ennen kaikkea kaksi asiaa erottavat silti Locken ja Kantin käsitykset toisistaan.

- (1) Ensinnäkin, Locke ja Kant edustivat toisistaan eroavia tapoja tulkita Newtonin fysiikkaa. Kun Locken mukaan kaikkein perustavimmat ominaisuudet todella olivat kappaleilla, jotka olivat mekanistisesti tai korpuskulaarisesti ajateltuja atomeja (tai koostuivat niistä), joilla todella on massa ja koko, Kantin kannattamassa tulkinnassa massan takana ovat vielä luonteeltaan tilalliset voimat (*spatialized forces*) (Hatfield 2011, 332).
- (2) Toiseksi, Lockella sekundaariset ominaisuudet (tai kvaliteetit) ovat todella oliossa, joskin kykyinä, eivätkä laadultaan samanlaisina ominaisuuksina kuin koetuissa ideoissa. Kantilla taas sekundaariset ominaisuudet eivät ole missään muodossa olioilla (ilmiöillä), vaan ne ovat vain varsinaisten ominaisuuksien synnyttämiä täydellisen subjektiivisia kokemuksia. Tässä mielessä Kant on siis yhtä mieltä Galilein kanssa; myös Galileille väri ja maku olivat puhtaasti subjektiivisia vaikutuksia. Tämän puolesta puhuu se Kantin ajatus, että voimme kokea värit eri tavalla kuin muut ne kokevat: ”ei ole syytä ajatella sellaisten asioiden kuin väri, maku, jne., olevan asioiden ominaisuuksia, vaan pelkkiä subjektin kokemia vaikutuksia, jotka jopa saattavat olla erilaisia eri ihmisissä” (Kant 1998, A 29-A 30/B 45).

4.4 Kantin varsinainen ominaisuuksien erottelu

Hatfieldin (2011, 334) mukaan Kantin erottelussa tosiaan kyse on siis lopulta samantyyppisestä asiasta kuin Lockella. Suurena erona on tietysti asioiden itsensä status ja merkitys teorialle. Kantin tarkoittamat ominaisuudet eivät koskaan ole asioiden itsensä ominaisuuksia. Tämä erottaa Locken ja Kantin käsitykset niin sanoakseni ikuisesti toisistaan. Jos haluamme ylipäänsä mielekkäästi verrata Locken ja Kantin näkemyksiä, on mielestäni hedelmällisintä verrata sitä käsitystä, joka Lockella oli olioiden sinänsä ominaisuuksista ja Kantilla ilmiöiden ominaisuuksista. Vasta tällöin Locken ja Kantin voidaan sanoa olleen jokseenkin samoilla linjoilla erottelun suhteen. Tosin Kantin kanta on lähempänä Galilein kuin Locken kantaa siinä mielessä, että Kant piti Galilein lailla värejä täysin subjektiivisina aistimuksina. Sellaisina ne eroavat tietysti kaikista tilallisista ja ajallisista ominaisuuksista (muoto, liike ja niin edelleen), jotka taas ovat luonteeltaan a priori.

Kantin erottelussa voidaan todella sanoa olleen kyse siitä, että primaariset ominaisuudet ovat olennaisia tai essentiaalisia ja selittäviä juuri fysiikan näkökulmasta. Itse asiassa primaariset ominaisuudet ovatkin Kantin mukaan tarkalleen ottaen voimia, mutta ne ovat nimenomaan tilallisia voimia (ibid.). Tässä mielessä Kantin käsitys muistuttaakin jossain määrin nykyaikana yleistä käsitystä fysikaalisesta supervenienssistä. Siinä ajatus on suurin piirtein se, että jotkin ominaisuudet, kuten väri, ovat kyllä todellisia ja ovat jollakin tavalla objektissa, mutta ovat silti riippuvaisia tai pikemminkin alisteisia jollekin toiselle, oleellisemmalle tai määrävälle ominaisuudelle.

Tällainen supervenienssin (”päältämisen”) käsite tuntuu perustuvan ajatukselle, että esimerkiksi väriaistimus ei ole todellinen tai paikkaansapitävä kokemus jostakin kappaleesta, vaan se on ”vain tulkinta” kappaleen väriä heijastavista ominaisuuksista. Tässä ajatuksessa ongelmana ei nähdäkseni ole niinkään se, että värin kokemuksen ajatellaan olevan tai sisältävän tulkintaa. Ongelma onkin se, että ”värin heijastavuuden” ei ajatella sisältävän lainkaan tulkintaa. Tässä taas on luultavasti kyse siitä, että keskittymällä värin heijastavuuteen pyritään ikään kuin vapautumaan inhimillisestä kokevasta subjektista ja sen vääristävästä vaikutuksesta, koska värin heijastavuus

voidaan mitata ja ilmaista abstraktisti fysiikan termein, vailla minkäänlaista viittausta aistikokemukseen ja subjektiin. Toisaalta heijastavuuden ilmaisemisen fysikaalisiin termein voidaan yhtä lailla ajatella olevan tulkinta olion ominaisuuksista, samoin kuin ”suoraan” koetun värikokemuksen. Tällöin voitaisiin ehkä sanoa, että kyseessä on kaksi erilaista tulkintaa samasta oliosta.¹⁴

4.4.1 Fysikaalinen selittävyys erottelun perustana

1600- ja 1700-lukujen vaihteessa mekanistista filosofiaa muutti Newtonin käsitys aineellisten kappaleiden ominaisuuksista. Newton säilytti edelleen Galilein esittämät perusominaisuudet jossain määrin mukana, mutta nosti näiden rinnalle, tai oikeastaan yläpuolelle, kaksi uutta ominaisuutta, nimittäin *massan* ja *voiman*. Tämä Newtonin esittämä käsitys fysiikasta ja kappaleiden fysikaalisista ominaisuuksista on se, josta käsin Kant rakensi oman käsityksensä olioiden ominaisuuksista. (Hatfield 2011, 304.)

Sekä Locken että Kantin tapauksessa olennaista erottelussa on se, että primaarisina pidetään sellaisia ominaisuuksia, joiden avulla voidaan selittää muita ominaisuuksia. Primaarisilla ominaisuuksilla on toisin sanottuna selitysvoimaa. Vaikka Kantin ja Locken näkemyksessä on siis joitakin eroja¹⁵, molempien voidaan ajatella ajan fysiikkaan perustuen kannattavan ajatusta, jossa valitaan tietyt mitattavat fysikaaliset ominaisuudet, ja loppujen katsotaan olevan jotenkin vähempiarvoisia, jopa sellaisia, että niitä ilmankin oliot tulevat toimeen.

Kantin näkemys olioiden ominaisuuksista muistuttaa kuitenkin vielä enemmän Galilein kuin Locken näkemystä. Tähän on vain lisättävä käsitys voimasta olioiden

14 Toki on mahdollista väittää, että fysikaalinen tulkinta ominaisuuksista on ensisijainen siten, että sen avulla voidaan aina selittää värikokemus. Voidaan sanoa, että jos kappaleen värinheijastuvuusarvoa muutetaan, niin kokemuskin siitä muuttuu, mutta ei toisin päin.

Pyrkimys tiettyjen ominaisuuksien pitämiseen ensisijaisina liittyy nähdäkseni pyrkimykseen saavuttaa objektiivista, todennettavissa olevaa tieteellistä tietoa maailmasta. Tässä pyrkimyksessä tuntuu toisaalta olevan takana reduktionismin ihanne; tieteellisenä saavutuksena voidaan pitää sitä, jos, löydämme jonkin sellaisen uudenlaisen tavan kuvata todellisuutta, jonka avulla voimme selittää aikaisemman tapamme kuvata todellisuutta. Nimenomaan tämän katsotaan usein tarkoittavan tieteellistä edistystä.

15 Ja tietysti se suuri ero, että Locke katsoi primaaristen ominaisuuksien olevan olioiden sinänsä ominaisuuksia..!

perusominaisuutena. Kantin käsitys on yksinkertaista seuraava: tajunnan toimintaperiaatteista johtuen voimme tietää kaikilla (ilmiömaailman) kappaleilla olevan ajallinen ja paikallinen rakenne. Tämä tarkoittaa, että kappaleen tilallisuus ja kaikki sen johdannaisominaisuudet ovat apriorisesti tiedettyjä ja objektiivisia ominaisuuksia. Siitä syystä ne ovat olioiden primäärisiä ominaisuuksia. Sen sijaan esimerkiksi väri ei ole Kantin mukaan olioiden objektiivinen vaan subjektiivinen ominaisuus. Kantin mukaan väri on olemassa ainoastaan kokevan subjektin aistimuksena. Kantin termin väri, haju ja lämpö eivät ole 'intuitioita' vaan 'sensaatioita', eli aistimuksia. Sekundaariset ominaisuudet voivat jopa vaihdella kokijasta riippuen. (Hatfield 2011, 316-317.)

Asiaan on kuitenkin vielä tuotava yksi ulottuvuus lisää. Kyseessä ovat jälleen asiat itse. Hatfieldin (2011, 317-322) mukaan Kant käsitti asiat itse ilmiöiden *syiksi*. Toimiessaan ilmiöiden materiaana asiat itse siis eräässä mielessä aiheuttavat ilmiöt. Asioilla sinänsä on kyky, tai voima, saada aikaan tilallinen (ja ajallinen) ilmiö. Näin ollen kaikkein laajin määritelmä primäärisistä ominaisuuksista Kantin filosofiassa olisi suurin piirtein seuraava: *primaariset ominaisuudet ovat materiaalistien kappaleiden ”takana” olevia voimia, sellaisina kuin ne ilmenevät objektiivisessa ajassa ja tilassa*. Ilmiömaailman sisällä olioiden primäärisiä ominaisuuksia ovat ne ominaisuudet, joita (Newtonin) fysiikka piti ensisijaisina ja selitysvoimaisina. Sekundaarisia ominaisuuksia sen sijaan ovat kaikki olioiden subjektiiviset ominaisuudet. Tällaisia siis ovat Kantin mukaan juuri väri ja haju, jotka voivat vaihdella kokevasta subjektista riippuen.

Hatfield (2011, 334) tulkitsee, että Kantin mukaan kaikki tilalliset representaatiot ovat olioiden itsensä välisten suhteiden ilmentymää [toisin sanottuna ilmiöitä], mutta kyseisistä suhteista sellaisenaan emme voi sanoa mitään. Asiat tai oliot itsessään kuitenkin toimivat materiaana kaikelle aistittavalle ilmiömaailmalle ominaisuuksineen. Oliot itsessään ovat siis syynä ilmiöiden olemassaoloon, jonka vuoksi olioita itsessään voidaan pitää selittävinä ja kausaalisesti perustavina suhteissa ilmiöihin ja olioiden ominaisuuksiin. Sekä tilalliset ominaisuudet että muut, kuten väri, kuuluvat ilmiömaailmaan, ja ovat siis eräässä mielessä subjektiivisia.

Tilallisten ominaisuuksien ja muiden ominaisuuksien todellinen ero perustuukin Hatfieldin (ibid.) mukaan sille, että tilalliset ominaisuudet ovat *selittävästi perustavia*

(*explanatorily Basic*). Ilmiömaailman olioista puhuttaessa Kant katsoo, että Newtonin fysiikka voi todellakin saavuttaa pätevää ja objektiivista tietoa, mutta tämä tieto koskee juuri tilallisia ominaisuuksia. Nämä ominaisuudet siis ovat varsinaiset olioiden fysikaaliset, objektiiviset ominaisuudet, jotka taas aiheuttavat täysin subjektiiviset värikokemukset.

Hatfieldilla Kantin erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin perustuu siis Locken tapaan sille, että tilalliset ominaisuudet ovat ennen kaikkea selittäviä. Tämän vuoksi Hatfield kutsuu näitä ominaisuuksia selittävästi perustaviksi. Perustavuus tarkoittaa tässä tulkintani mukaan pitkälti samaa kuin ensisijaisuus tai primaarisuus. Vielä tarkemmin voisimme sanoa, että olioiden tiettyjen *ominaisuuksien primaarisuus perustuu niiden perustavuudelle*.

Tässä tapauksessa Hatfield (2011, 314) katsoo siis Kantin systeemissä ominaisuuksien primaarisuuden perustuvan niiden selittävälle perustavuudelle. Olen tässä asiassa täysin samaa mieltä hänen kanssaan. Kuitenkin haluaisin esittää vielä sen ajatuksen, että Kantin systeemissä voisimme puhua vielä toisenlaisestakin¹⁶ perustavuudesta. Tätä toista perustavuutta voisimme nimittää *transsendentaaliseksi perustavuudeksi* tai *a priori -perustavuudeksi*.

4.4.2 Transsendentaalinen idealismi ja intuition a priori -muodot erottelun perustana

Värit eivät ole intuition kohteena olevien kappaleiden objektiivisia ominaisuuksia, vaan ovat vieläpä ainoastaan näköaistin modifikaatioita.

(Kant 1998, A 28-29/B 44, oma suomennokseni.)

Vaikka on selvää, että fysikaalinen selittävyys on keskeisessä asemassa tilallisten voimien käsittämässä ensisijaisiksi ja määrääviksi, on nähdäkseni olemassa toinenkin olennainen peruste samalle erottelulle. Tämä peruste on erityisen tärkeä juuri Kantista puhuttaessa, sillä se on kiinteästi yhteydessä transsendentaaliseen idealismiin. Esitän

¹⁶ Itse asiassa tähän toisenlaiseen perustavuuteen on jo viitattu yllä, mutta asian tarkempi käsittely on vielä ollut suorittamatta; se tapahtuu alla.

seuraavassa käsityksen, jonka mukaan tilallisten ominaisuuksien primaarisuus on transsendentaalisen idealismin sisällä suorastaan välttämätöntä perustuen tilan ja ajan a priori -luonteeseen.

Tulkintani mukaan Kant ajatteli transsendentaalisen subjektin olemassaolon takaavan ilmiöille ajalliset ja tilalliset ominaisuudet. Kant (2005, §36, 133-134) kirjoittaa:

Jopa se koko tässä jaksossa selostettu pääperiaate, että yleiset luonnonlait ovat tiedostettavissa a priori, johtaa jo itsestään väittämään, joka kuuluu: Korkeimman luontoa koskevan lainsäädännön täytyy piillä meissä itsessämme, toisin sanoen meidän ymmärryksessämme. Ja meidän ei pidä etsiä luonnon yleisiä lakeja luonnosta kokemuksen avulla, vaan päinvastoin meidän on etsittävä luontoa yleisessä lainmukaisuudessaan yksistään aistimellisuudessamme ja ymmärryksessämme sijaitsevien kokemuksen mahdollisuuden edellytyksistä.

Kant viittaa tässä käsitteellä ”luonto” koko ilmiömaailmaan, jolloin luonnon yleisten lakien voidaan tulkita tarkoittavan juuri todellisia ja perustavia fysiikan lakeja, jotka Kantin mukaan siis ovat lähtöisin transsendentaaliselta subjektilta.

Ajallisuuteen ja tilallisuuteen perustuvat ominaisuudet, kuten muoto, koko ja liike, ovat näin ollen ilmiöillä primäärisia, koska aika ja tila ovat ilmiömaailman a priori -muotoja. Sen sijaan värillisuus ja makuisuus eivät ole a priori -muotoja, eivätkä lainkaan peräisin transsendentaaliselta subjektilta, vaan empiiriseltä subjektilta, jota ilman näitä ominaisuuksia ei edes olisi.

Tämän näkemyksen mukaan erottelu primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin on kiinteästi yhteydessä koko transsendentaalisen idealismin perusasetteluun. Ajallisuus, tilallisuus ja kategoriat ovat a priori, mutta värillisuus ja makuisuus ovat vain subjektiivisia aistikokemuksia.

Voisimme jopa sanoa primääristen ominaisuuksien perustuvan *ilmiön puhtaaseen*

muotoon (avaruus ja aika), ja näin ollen voisimme nimittää näitä ominaisuuksia myös muodollisiksi tai formaaleiksi ominaisuuksiksi. Kant (2005, §11, 80) kirjoittaa:

”apriorisen havainnoinnin kyky koskee ainoastaan ilmiön muotoa, aikaa ja avaruutta; se ei koske ilmiön materiaa, toisin sanoen sitä, mikä siinä on aistimusta, sillä empiirinen koostuu tästä jälkimmäisestä.”

ja

”[...] käy päinsä, että tiedetään a priori ja siis ennen mitään olioiden kanssa tehtyä tuttavuutta – nimittäin ennen kuin ne ovat meille annettuja – minkälaisuista niiden havainnoinnin täytyy olla. Näinhän on avaruuden ja ajan kohdalla.”

Koska aika ja avaruus a priori -muotoina ovat kaiken kokemuksen ja kaikkien ilmiöiden ehtoja, tiedämme jo etukäteen, että kaikki kohtaamamme ilmiöt tulevat välttämättä olemaan ajassa ja avaruudessa. Tämän vuoksi niillä on välttämättä oltava myös koko, sijainti ja muoto, siis toisin sanottuna tilalliset ominaisuudet. Kantilaisin termein voisimmekin siis ehkä sanoa, että ilmiöiden

- (1) primaariset ominaisuudet ovat transsendentaalisesti ideaalisia, mutta empiirisesti reaalisia, kun taas
- (2) sekundaariset ominaisuudet ovat sekä transsendentaalisesti että empiirisesti ideaalisia.

Tämä siis tarkoittaa, että primaaristen ominaisuuksien olemassaolo riippuu kaiken kokemuksen mahdollistavasta ja a priori jäsentävästä transsendentaalisesta subjektista. Primaaristen ominaisuuksien olemassaolo ei kuitenkaan riipu niiden subjektiivisesta havainnoinnista eli empiirisestä subjektista. Kant (1998, A 28/B 44, oma suomen-nokseni) kirjoittaa:

Täten puolustamme avaruuden empiiristä reaalisuutta (suhteessa kaikkeen

mahdolliseen ulkoiseen kokemukseen), mutta samaan aikaan sen transsendentaalista ideaalisuutta, toisin sanottuna sitä, että ilman kaiken kokemuksen mahdollisuuden ehtoja se ei ole yhtään mitään [...] .

Voimme huomata, että ilmiöiden primaarisia ominaisuuksia koskevat tässä täsmälleen samat määritelmät kuin ilmiöitä yleensäkin. Molemmat ovat siis transsendentaalisesti ideaalisia ja empiirisesti reaalisia. Sekundaariset ominaisuudet eroavat ilmiöstä yleensä siinä, että ne eivät ole missään mielessä reaalisia. Tämä tarkoittaa mielestäni yksinkertaisesti sitä, että Kantin transsendentaalisessa idealismissa ilmiöiden todellinen luonne on juuri niiden primaarisissa ominaisuuksissa.

4.5 Väliyhteenveto Kantin kahdesta erottelusta

Kantin erottelussa on noussut esiin asioiden itsensä rooli ilmiömaailman materiaana ja syynä. Tällaisena ilmiöiden olemassaoloon vaikuttavana syynä asiat itse ovat primaarisia, ja kaikki ilmiömaailman oliot ominaisuuksineen ovat sekundaarisia. Tässä mielessä emme voi tietää olioiden primaarisista ominaisuuksista mitään. Juuri tämä on Kantin Prolegomenassa tekemä erottelu olioiden primaarisiin ja sekundaarisiin ominaisuuksiin.

Kuitenkin Puhtaan järjen kritiikissä Kant korostaa, että tilalliset ominaisuudet eivät ole samantarvoisia ominaisuuksia kuin esimerkiksi väri, sillä tilalliset ominaisuudet ovat objektiivisia, kun taas väri on vain subjektiivinen kokemus. Ilmiömaailman sisällä erottelussa oli siis kyse siitä, että primaarisia ominaisuuksia ovat olioiden tieteellisesti perustavat ja a priori välttämättömät ominaisuudet, eli ajallis-tilalliset voimat ja niihin perustuvat ominaisuudet, kuten olion koko ja liike. Sekundaarisia ominaisuuksia taas ovat olioiden subjektiiviset vaikutukset, kuten kokemus väristä ja mausta.

5 Yhteenveto

Vaikka erottelu primaaristen ja sekundaaristen ominaisuuksien välillä onkin hyvin tunnettu, en voi olla ajattelematta, että se saa nykyaikana filosofiassa silti liian vähän huomiota osakseen¹⁷. Tämä käsitykseni liittyy vahvasti siihen, että kyseinen erottelu on oikeastaan aina myös *ontologinen* kannanotto. Väitettäessä joidenkin ominaisuuksien olevan ensisijaisia suhteessa muihin, väitetään väistämättä samalla jotakin siitä, miten todellisuus on rakentunut, ja mikä siinä on keskeisessä ja määrävässä osassa.

Tämän lisäksi en voi olla huomauttamatta, että nykyaikana yleinen ajatus ominaisuuksien *supervenienssistä* linkittyy vahvasti historialliseen keskusteluun primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista. Esimerkiksi fysikaalisessa supervenienssissä keskeistä on tiettyjen ominaisuuksien selitysvoima suhteessa muihin ominaisuuksiin. Muut ominaisuudet siis saavat selityksensä eli niiden ajatellaan johtuvan tietyistä keskeisistä ja ensisijaisista ominaisuuksista. Tämä ajatus taas sisältää siinä mielessä reduktionistisen pyrkimyksen, että kaikki mahdolliset muut ominaisuudet pyritään redusoimaan joihinkin tietyn teorian kannalta keskeisiin tai olennaisiin ominaisuuksiin. Tässä työssä en kuitenkaan ole syventynyt yhteyteen supervenienssin käsitteen ja ominaisuuksien luokittelun välillä. Tuon yhteyden pohtiminen olisi mutkistanut liikaa tämän työn rakennetta. Tyydyn huomauttamaan, että se on kuitenkin kysymys, joka on syytä tiedostaa, ja johon saattaisi olla mielenkiintoista syventyä toisessa yhteydessä.

Kantin systeemissä ilmiömaailman ”materiaalisena” perustana on todellisuus sellaisenaan, jonka laadusta tai ominaisuuksista emme kuitenkaan voi tietää mitään. Tiedämme vain, että todellisuuden sinänsä on tietysti oltava olemassa, mutta kaikki laatusuusmääritykset ja käsitykset todellisuuden ominaisuuksista ovat jo maailman inhimillistä jäsentämistä. Tämä ei kuitenkaan tee ilmiömaailmasta millään tavalla satunnaista tai mielivaltaisen subjektiivista, vaan kaikkein perustavimmat jäsennykset ovat täysin yksittäisistä ihmisistä riippumattomia. Ne perustuvat kaikille inhimillisille

17 Tosin erottelua koskeva keskustelu tuntuu taas viime aikoina yleistyneen; tästä esimerkkinä Nolan, 2011.

subjekteille yhteiselle loogiselle subjektille, josta ovat peräisin intuition muodot ja ymmärryksen kategoriat. Ilmiömaailman ”muodollisena” perustana on siis looginen subjekti, joka jäsentää todellisuudelta sinänsä peräisin olevan materian ja muodostaa näin ilmiömaailman.

Ilmiömaailma on transsendentaalisesti ideaalinen ja empiirisesti reaalinen. Tämä tarkoittaa, että maailmalla on sellaisia piirteitä tai ominaisuuksia (kuten esimerkiksi ajallisuus ja kausaliteetti), joita ei voida sanoa olevan todellisuudella sinänsä, mutta jotka eivät myöskään ole yksittäisistä ihmisistä tai subjekteista riippuvaisia. Ne ovat riippuvaisia ainoastaan loogisesta subjektista, jota voidaan nimittää myös transsendentaaliseksi subjektiksi. Tämä looginen subjekti on ennakkoodellytys jokaiselle yksittäiselle, empiiriselle subjektille. Toisin sanottuna tämä looginen (transsendentaalinen) subjekti tarkoittaa kaikille ihmisille yhteistä ja välttämätöntä mieltämisen ja käsittämisen tapaa, jonka perustalle ja jonka puitteissa kukin (empiirinen) ihminen voi maailmaa kokea.

Jo edellä kuvatussa transsendentaalisen idealismin perusnäkemyksessä primaariset ja sekundaariset ominaisuudet ovat mukana siten, että asioiden itsensä suhteen kaikki ominaisuudet ovat sekundaarisia, mikäli sen tulkitaan tarkoittavan riippuvuutta havaittajasta. Tämä johtuu siitä, että kaikki ilmiöiden ominaisuudet, arvostelmat ja käsitykset joita meillä ilmiöistä voi olla, ovat transsendentaalisesta subjektista riippuvaisia eli transsendentaalisesti ideaalisia. Kuten muistamme, asioiden tai todellisuuden sinänsä laadusta tai ominaisuuksista ilman kokevaa subjektia emme voi sanoa yhtään mitään.

Sekä Locken että Kantin pyrkimyksenä voidaan ajatella olleen luoda filosofinen perusta Newtonin fysiikalle. Tämä perusmotivaatio ja lähtökohta yhdistää näitä filosofiä siinä mielessä, että molemmat ajattelivat Newtonin fysiikan mukaisesti tilallisten ominaisuuksien olevan fyysisille kappaleille ensisijaisia suhteessa muihin ominaisuuksiin. Tämä tarkoittaa, että tilallisuuteen liittyvät ominaisuudet ovat myös selitysvoimaisia suhteessa muihin ominaisuuksiin. Vielä toisin sanottuna, muiden ominaisuuksien voidaan katsoa johtuvan primaareista, tilallisista ominaisuuksista.

Vielä Locken tapauksessa primääriset ominaisuudet ovat siis perustavia sekä metafyyysisesti että episteemisesti, ja kuvaavat materiaa sellaisena kuin se todellisuudessa on. Primaaristen ominaisuuksien avulla voidaan selittää muut ominaisuudet, ja niiden tunteminen tarkoittaa itse todellisuuden tuntemista. Metafyyysisen ja episteemisen perustavuuden läheinen yhteys näkyy Lockella siinä, että hänen mukaansa vain ja ainoastaan primääriset ominaisuudet saavat aikaan sellaisia ideoita (siis tietoa olioista), jotka todella vastaavat tai muistuttavat itse materiaalisia olioita. Kuitenkin myös olioilla todella olevat sekundaariset ominaisuudet saavat aikaan ideoita, mutta sellaisia, jotka eivät vastaa mitään todellista. (Hatfield 2011, 334.)

Pikemminkin kuriositeettina voidaan mainita, että Galilein näkemyksessä sekundaarisia ominaisuuksia, kuten värejä, koskevat ideat eivät olleet mitään muuta kuin kausaalisia vaikutuksia, ja sekundaarisilla ominaisuuksilla ylipäänsä oli vain subjektiivinen olemassaolo (ibid.). Tällainen näkemys kuitenkin suorastaan kerjää vastakysymystä: minkä aikaansaamia kausaalisia vaikutuksia esimerkiksi värit sitten ovat? Galilein vastaus tähän olisi epäilemättä ollut, että primäärisien ominaisuuksien tietysti, mutta juuri näin vastasi oikeastaan Lockekin. Hän vain oli tässä asiassa hieman Galileita tarkempi, ja erotti ”primaarisista ominaisuuksista sinänsä” erikseen ”primaarisen” ja ”sekundaarisen” kyvyn saada aikaan ideoita”. Kuitenkin tämä kyky perustuu kokonaisuudessaan primaarisille ominaisuuksille ja selittyy niillä.

Ajatus oli siis pitkälti seuraava. Ajan fysiikan näkökulmasta tietyt kappaleiden ominaisuudet olivat olennaisempia kuin muut. Näiden ominaisuuksien ajateltiin olevan varsinaisia fysikaalisia ominaisuuksia, koska fysiikan teorian avulla voitiin käsitellä juuri niitä, ja kappaleista voitiin niiden avulla puhua verraten tyhjentävästi. Sekä Locke että Kant esittivät juuri näiden samojen fysikaalisten ominaisuuksien olevan ylipäänsä ensisijaisia olioille. Primaariset ominaisuudet olivat todellisia fysikaalisia ominaisuuksia, ja kaikki muut ominaisuudet olivat ikään kuin seurausta näistä primaarisista ominaisuuksista. Todelliset, perustavat ominaisuudet olivat siis selitysvomaisia suhteessa sekundaarisiin ominaisuuksiin. Locke tosin käsitti nämä ominaisuudet mekanistisesti ja atomistisesti, kun taas Kantin käsityksessä ominaisuudet olivat tilallisia voimia. Mutta, kuten muistamme, Locken ja Kantin välillä on toki muitakin eroja, ennen kaikkea suhde olioihin itseensä.

Kantin transsendentaalinen idealismi sisältää kuitenkin vielä toisenkin olennaisen perusteen ominaisuuksien eriarvoisuudelle. Kuten muistamme, Kantin mukaan aika ja tila eivät ole olioiden itsensä ominaisuuksia, vaan a priori -tapoja, joilla transsendentaalinen subjekti jäsentää todellisuutta. Tämä tarkoittaa, että kaikki jäsenneyssä todellisuudessa (eli ilmiömaailmassa) olevat oliot (eli ilmiöt) ovat ajallis-tilallisia. Ajan ja tilan a priori -luonne takaa sen, että oliot eivät kerta kaikkiaan voi olla, eikä niiden voida ajatellakaan olevan, muutoin kuin ajallis-tilallisia. Tämä taas tarkoittaa, että niillä on oltava esimerkiksi jokin koko ja muoto. Sen sijaan Kantin transsendentaalisen idealismin järjestelmään ei sisälly ajatusta esimerkiksi värillisyyden a priori -luonteesta. Myöskään maku ei ole Kantin järjestelmässä sen enempää intuition muoto kuin ymmärryksen kategoriakaan.

Transsendentaalisessa idealismissa on tavallaan jo sisäänrakennettuna ajatus ajallis-tilallisten perusominaisuuksien, kuten liikkeen ja massan, ensisijaisuudesta suhteessa muihin ominaisuuksiin, kuten väriin, joiden ajatellaan olevan vain ensisijaisiin ominaisuuksiin perustuvia – ja niillä selittyviä – subjektiivisia aistikokemuksia. Ilmiömaailman sisällä olioiden primääriset ominaisuudet perustuvat ilmiön puhtaaseen muotoon, eli avaruuteen ja aikaan, ja näin ollen voisimme nimittää näitä ominaisuuksia myös muodollisiksi tai formaaleiksi ominaisuuksiksi.

Tulkintani mukaan voimme kantilaisin termein sanoa, että ilmiöiden primääriset ominaisuudet ovat transsendentaalisesti ideaalisia, mutta empiirisesti reaalisia, kun taas sekundaariset ominaisuudet ovat sekä transsendentaalisesti että empiirisesti ideaalisia. Näin ollen ilmiöiden primäärisia ominaisuuksia koskevat samat määritelmät kuin ilmiöitä yleensäkin. Molemmat ovat transsendentaalisesti ideaalisia ja empiirisesti reaalisia. Sekundaariset ominaisuudet eroavat ilmiöstä yleensä siinä, että ne eivät ole missään mielessä reaalisia eli kokemuksesta riippumattomia. Tämä tarkoittaa mielestäni yksinkertaisesti sitä, että Kantin transsendentaalisessa idealismissa ilmiöiden todellinen, objektiivinen luonne on juuri niiden primäärisissä ominaisuuksissa.

Lähteet

- Allais, Lucy 2007. "Kant's Idealism and the Secondary Quality Analogy". *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 45, Nr. 3, pp. 459-484. The Johns Hopkins UP.
- Allison, Henry E. 2004. *Kant's Transcendental Idealism*. New Haven: Yale UP.
- Barnes, W.H.F. 1940. "Did Berkeley misunderstand Locke?". *Mind*. New Series, Vol. 49, No. 193 (Jan., 1940), ss. 52-57. Oxford University Press/The Mind Association. <http://www.jstor.org/stable/2250530>
- Bennett, Jonathan 2007. Teoksessa Kant, Immanuel 2010-2015. *Critique of Pure Reason*. (Jonathan Bennettin sivulla www.earlymoderntexts.com julkaisema versio.)
- Berkeley, George 2009 [1710]. *The Principles of Human Knowledge*. Oxford: Oxford University Press.
- Deleuze, Gilles 2010. *Kantin kriittinen filosofia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Downing, Lisa 2012. "George Berkeley". Teoksessa: Edward N. Zalta (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (kevään 2012 editio). <http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/berkeley/>
- Guyer, Paul 1998. "Introduction". Teoksessa Kant, Immanuel 1998 [1781/1787]. *Critique of Pure Reason*. Kääntänyt Paul Guyer. Cambridge: Cambridge UP.
- Hatfield, Gary 2011. "Kant and Helmholtz on Primary and Secondary Qualities". Teoksessa Nolan, Lawrence (toim.) 2011. *Primary and Secondary Qualities*. Oxford: Oxford UP.

- Jackson 1929, Reginald 1929. "Locke's distinction between primary and secondary qualities". *Mind*. New Series, Vol. 38, No. 149 (Jan., 1929), ss. 56-76. Oxford University Press/The Mind Association. <http://www.jstor.org/stable/2249224>
- Kant, Immanuel 1998 [1781/1787]. *Critique of Pure Reason*. Kääntänyt Paul Guyer. Cambridge: Cambridge UP.
- Kant, Immanuel 2005 [1783]. *Prolegomena*. Kääntänyt Vesa Oittinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Koistinen, Olli 2011. Luennot Turun Yliopiston filosofian kurssilla *Kant's Theoretical Philosophy*. Muistiinpanot allekirjoittaneen hallussa.
- Langton, Rae 1998. *Kantian Humility*. Oxford: Clarendon Press.
- Locke, John 2008 [1689]. *An Essay concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford UP.
- Nolan, Lawrence 2011. "Introduction". Teoksessa Nolan, Lawrence (toim.) 2011. *Primary and Secondary Qualities*. Oxford: Oxford UP.
- Oittinen, Vesa 2005. "Kant ja filosofian 'kopernikaaninen käänne'." Teoksessa Kant, Immanuel 2005. *Prolegomena*. Helsinki: Gaudeamus.
- Phemister, Pauline 2008. "Introduction", teoksessa Locke, John. *An Essay concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford UP.
- Schulting, Dennis 2011. "An Introductory Essay". Teoksessa Schulting, et al. (toim.) 2011. *Kant's Idealism*. Sarjassa The New Synthese Historical Library, Vol. 66. London: Springer.
- Seung, T.K. 2007. *Kant: A Guide for the Perplexed*. London: Continuum.
- Tolonen Tuomas 2010. Luennot ja julkaisemattomat luentomonisteet Turun yliopiston kurssilla *Romantiikka yleisenä aate- ja taidevirtauksena*. Muistiinpanot

allekirjoittaneen hallussa.

Uzgalis, William 2010. "John Locke", teoksessa Edward N. Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2010 Edition)*.

<<http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/locke/>>.